60993

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1999 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

● 23 июл, №30 (3517) ●

БАРҚАРОРЛИКНИНГ ЯГОНА НАЖОТ ЙЎЛИ

Саксонинчи йилларнинг бошлари эди.

Тошкент давлат университетида ёш америкалик ва ўзбекистонлик сиёсатшуносларнинг халқаро муносабатларга бағишланган учрашуви бўлиб ўтди. Меҳмонлар Қўшма Штатларнинг тинчликсевар ташқи сиёсатини, эркин Ғарб дунёсининг беқиёс афзалликларини, Америкада, бошқа ривожланган мамлакатларда одамлар ҳамма жиҳатдан эмин — эркин яшашларини зўр иштиёқ билан гапирдилар, айни пайтда собиқ СССРда бўлаётган ноҳақликлар, инсон ҳуқуқларининг поймол этилиши, одамлар ўз эркига эга эмаслигини куюниб гапирдилар. Биз эса жавоб нутқимизда империализм дунёсининг ғайриинсоний моҳиятини аёвсиз фош этдик, «эркин, ҳур республикаларнинг ихтиёрий иттифоқи» эришаётган ютуқларни кўра олмаётган ғанимларимизнинг «кирдикорлари»га батафсил тўхталдик.

Америкалик ёш сиёсатдонларга жавоб қайтарувчилар орасида мен ҳам бор эдим. Шунда меҳмонлардан бири «Наҳотки сизлар Советларнинг Афғонистонга бостириб киришини, суверен бир мамлакат тупроғида қилинаётган қонли ҳаракатларни қўллаб — қувватлайсиз?», деган саволига ҳаммамиз ҳеч иккиланмай «Ҳа», деб жавоб қайтардик.

Шарҳловчи минбари

Шу жавобимиз учун ҳамон хижолат чекиб юраман.

Ўшанда, Афғонистон тўғрисидаги ҳақиқатни деярли билмасдик. Билганлар эса сукут сақлашар эди.

Вақт ўтиши билан ҳамма нарса кундай равшан бўлди.

Бу «бостириб кириш»нинг бош асосий ижрочилари кимлар эканлигини, ундан кўзланган мақсадни бугун ҳамма яхши билади. Дунё матбуоти афғон можаросининг мукаммал тафсилотларига неча юз минглаб саҳифалар бағишлади. Бу уруш ҳақида юзлаб китоблар, кинофилмлар яратилди. Урушнинг дастлабки сонияларида туғилган чақалоқ бугун роппа-роса йигирма ёшга тўлди.

Афғон уруши «ҳарбий можароларни сиёсатдонлар бошлайди, жабрини эса оддий фуқаро тортади» деган гап нақадар тўғри эканлигини кўрсатди. Бу уруш яна шуни намойиш этдики, мамлакат, миллат бўлинган, бўлакланган жойда ҳеч қачон тинчлик бўлмайди, уруш олови қўшни давлатларга, минтақаларга ҳам таъсир кўрсатади, ҳамкорлик йўлларини тўсади, турфа хил жиноятларнинг бемисл урчишига шарсит яратади.

Афғон можаросидан англашиладиган сабоқлар шу қадар кўпки, уларни ўрганиш, англаш, хулоса чиқариш бу оловли минтақадан бениҳоя узоқдагилар учун ҳам фойдасиз эмас. Бу уруш инсоният тарихида вақти-вақти билан содир бўлиб турадиган қонли тўқнашувлар у ёки бу минтақада ўз манфаатлари учун курашаётган кучларнинг худбин манфаатлари нақадар ёвуз натижаларга олиб келишини яққол кўрсатди. Афғон можаросида шу мамлакатда истиқомат қилаётган миллат ва элатларнинг манфаатларидан кўра бошқа мамлакатларнинг, жуда узоқ-узоқлардаги кучларнинг манфаатлари устун келди. Жафокаш афғон халқи шу ташқи манфаатларнинг қурбони бўлди. Буни энди, орадан йигирма йил ўтиб, бемалол айтса бўлади.

Мамлакатимиз раҳбарияти мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлабоқ Афғонистонда, унинг теварак-атрофида кечаётган воқеа-ҳодисаларга жиддий эътибор бера бошлади. Президент Ислом Каримов афғон можаросини ҳал этишга доир бир неча расмий ташаббуслар билан чиқди, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти раҳбариятига мактублар ёзди. БМТнинг 48-ва 50-сессияларида жаҳон ҳамжамияти эътиборини минтақада ҳукм сураётган бу хавфли олов нуқтасига қаратди. Қўшни республикалар раҳбарлари билан бўлган қатор учрашувларда Афғонистонда кечаётган жараёнлар Ўзбекистон томонининг ташаббуси билан бир неча бор муҳокама этилди.

Бундан икки кун аввал пойтахтимизда бўлиб ўтган йирик халқаро учрашув — Афғонистон муаммосини ҳал этишга бағишланган 6+2 учрашуви бу ташаббусларнинг энг сермаҳсули ва катта ютуғи ҳисобланади. Ўзбекистон раҳбариятининг ташаббуси билан Афғонистон атрофида жойлашган 6 мамлакат вакиллари ҳамда АҚШ ва Россия иштирокида ўтказилган бу учрашув ўз аҳамиятига кўра ҳозирнинг ўзидаёқ жаҳон жамоатчилигининг юксак баҳосини олди.

Президент Ислом Каримов ўз нутқида мазкур можарони тинч йўл билан ҳал этишга доир Ўзбекистон томонининг қарашларини жуда равон қилиб тушунтириб берди. Тинчлик ҳаммага керак, энг аввало уруш олови ичида, мана йигирма йилдирки, қолиб кетаётган, шу уруш ичида яшашга, кун кечиришга мажбур бўлаётган афғон халқига керак. Бу урушнинг салбий оқибатлари Афғонистон ҳудудларидан ўтиб, бошқа қўшни мамлакатлар ҳаётига, бутун минтақага салбий таъсир кўрсатгани ҳам сир эмас. Энг хатарлиси шундаки, Афғонистон ва унинг атрофида кечаётган воқеалар бутун минтақада терроризм ва экстремизм муаммоларини келтириб чиқармоқда, қурол — яроғлар, наркотик моддалар билан савдо қилишни авж олдирмоқда. Боз устига, бу маожаро исломни радикаллаштириш тегирмонига сув қуяётгани ҳам сир эмас.

Бундай қалтис вазиятнинг олди олинмас экан, эртага у бошқа ҳудудларга ҳам ёйилади, қўпорувчилик, бузғунчилик янада чуқур илдиз отади, бир эмас, бир неча мамлакатлар халқларининг тинчини бузади.

Юртбошимиз ўн нутқларида можарони адолатли ҳал этишнинг конкрет йўлларини кўрсатиб ўтдилар. Афғон халқи тинчликка эришиш учун энг аввало ўзи курашиши керак. Тинчликка қурол кучи билан эришиб бўлмаслигини бугунгидан-да яхшироқ, теранроқ англаб етмоғи лозим. Мамлакатда бугун мавжуд икки қарама-қарши кучлар буни нечоғли яхши англасалар, бошқа нажот йўли йўқ эканлигини ошкора тан олсалар, Афғонистонда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларнинг умумий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ўзаро келишувга келсалар, миллий ярашиш жараёни шунча тезлашади.

— Ўзбекистон ва Афғонистон халқларини кўп асрлик тарихий муштараклик анъанавий равишда бир-бирига боғлаб туради, — деди Президент Ислом Каримов. — Шуни ҳам айтмоқчиманки, ўзбеклар ва афғонлар ўртасида ҳеч қачон ғанимлик бўлмаган. Амударё неча юз йиллар давомида бизни фақат бирлаштириб турган.

Юртбошимизнинг фикрича, Кобулда миллий тотувлик ва ички барқарорликни таъминлашга қодир бўлган халқаро ҳуқуқ меъёрларини ҳурмат қиладиган ва чегарадош мамлакатлар билан яхши қўшничилик муносабатларини таъминлашга кафолат берадиган барча томонлар вакилларидан иборат нуфузли ва кучли ҳукумат тузилиши керак.

Афғонистондаги можарони тинч йўл билан бартараф этишнинг асосий тамойиллари тўғрисидаги Тошкент декларацияси бу йўлдаги самарали қадам бўлишига умид қиламиз.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Янги рукн: Мангу лаҳза

ҲАСРАТЛИ НИГОҲ

Тарих туйғуси фақат маҳобатли меъморий обидаларни зиёрат қилиш ё улуғ аждодларимизнинг йирик таваллуд саналарини нишонлаш эмас, балки турли тарихий воқеалар ва шахсларни ўзида акс эттирган суратларни кўриш, ўрганиш, тарғиб этиш йўли билан ҳам парвариш қилинади. Шу маънода бугун «ЎзАС» муштарийлари эътиборига илк бор ҳавола этилаётган сурат ҳам муайян тарихий ва маърифий қимматдан холи эмас.

Фитрат... Бу машҳур номни эшитмаган киши йўқ. Лекин атоқли адибнинг турли йиллардаги қиёфасини тасвирлаган суратлар етарли бўлмагани учун баъзан унинг асл сиймосини, юз-кўзларини тасаввур қилишимиз маҳол бўлади. Хўш, у қандай бўлган? Оламшумул адиб ва олим номини тилга олганимизда қайси Фитратни кўз олдимизга келтирсак ўринли бўлади? Истанбулга кетиши олдида тенгдошлари билан салла ва чопон кийиб, расмга тушган ўсмирними ё Истанбулдан қайтганидан кейин турконa либосга ўралган йигитними?.

Шубҳасиз, бизга етиб келган бу ва бошқа суратларда «Абулфайзхон» муаллифининг турли йиллардаги кўриниши ўз аксини топган. Бу суратлар қанчалик кўп бўлса, биз Фитратнинг Бухорода кечган илк давридан сўнгги кунларига қадар бўлган қиёфасидаги ўзгаришларни шунчалик аниқ кўрган ва «Мана бу — 1917 йилда ҳурриятни куйлаган Фитрат», «Мана бу эса, 1937 йили адои тамом бўлган адиб», деб аниқ-тайин айтган бўлар эдик. Афсуски, тарих бундай фотоҳужжатларни сақлаб қолмаган.

Яқинда Ўзбекистон Марказий давлат архивидан филология фанлари номзоди Фарҳод Ҳамроевнинг саъй-ҳаракати билан Фитратнинг яна бир номаълум расми топилди. Бу расмда Фитратнинг Бухоро Халқ Шўро жумҳурияти маориф нозири лавозимини ўтаётган пайтидаги ҳолати муҳрланган. Фитратшунослар адибнинг бу лавозимда хизмат қилган йилларини одатда 1921-1923 йиллар, деб кўрсатадилар. Чунончи, профессор Бегали Қосимов Фитратнинг «Чин севиш» китобига ёзган дебоча мақоласида бундай маълумотни берган: «Фитрат 1920 йилнинг охирларида Ф. Хўжаев бош Бухоро ҳукуматининг аъзоси эди. Партияга эса у 1919 йилда Тошкентдалигида ўтган. Ўша йил июнда бўлган БКП I съездида МҚга аъзо бўлган. Сўнгроқ, Бухородалик пайти БКП МҚ сиёсий бюроси аъзоси қилиб сайланади. 1921 йилдан халқ маориф нозири, яна бир йил ўтгач, хорижия нозири, халқ хўжалиги кенгашининг раиси, жумҳурият МИҚ раисининг ўринбосари, Халқ нозирлари шўроси раисининг муовини, ҳукумат план ва смета ташкилий ҳайъатининг раиси, БХШЖ Меҳнат кенгашининг президиум аъзоси вазифаларини олиб боради. Жумҳурият ижтимоий-маданий ҳаётининг ҳамма масалаларида фаол иштирок этади».

Қарийб худди шундай маълумотлар бошқа манбаларда ҳам учрайди. Улардан Фитратнинг 1921 йилда халқ маорифи нозири бўлганлигини англаймиз.

Лекин Файзулла Хўжаевнинг Қори Йўлдош Пўлатов номига ёзилган 1921 йил 19 июл санали хатидан шу вақтда Фитратнинг эмас, балки зикр этилган шахснинг маориф нозири лавозимини бажаргани маълумдир. Фитратнинг ўзи эса Берлинда таҳсил кўрган Азиз Хўжаевга 1923 йилнинг 6 июлида йўллаган хатида шу вақтда ўзининг «ислоҳот комиссиясининг раиси», «Халқ хўжалиги олий кенгашининг раиси», «Марказий Ижроия Қўмитаси Раисининг муовини», «ташқи ишлар нозири», «Халқ Нозирлар Кенгаши режалар комиссиясининг раиси» сингари мансабларни эгаллаб турганини айтган. Демак, Фитрат Бухоро Халқ Шўро Жумҳурияти халқ маорифи нозирлигига Қори Йўлдош Пўлатовдан кейин 1921 йил охирлари ё 1922 йилнинг бошларида тайинланган. Агар Фитратнинг 1923 йил 23 июн куни БКП МҚнинг Я. Э. Рудзутак иштирокида ўтган пленумида ишдан олиниб, Бухоро ҳудудидан сургун қилинганини эътиборга олсак, унинг маориф нозирлигида 1922—1923 йилларда тахминан бир-бир ярим йил мобайнида хизмат қилгани равшанлашади.

Демак, Фитрат сиз кўраётган суратга худди шу даврда тушган. Нозирнинг ўз муовини Исмоил Садрийга нисбатан ташвишли ва ҳорғин қиёфаси унинг шу кезларда маҳаллий рудзутаклар томонидан исканжага олина бошлаганидан шаҳодат беради.

Фитрат маориф нозири сифатида бухоролик ёшларни Германияга ўқишга юборди, йўл қурдирди, ўз ҳовлисида мусиқа мактабини очиб, уни таъмирдан чиқарди. Бошқа талай хайрли ишларни амалга оширди. Айни пайтда у Бухоро Халқ Жумҳуриятининг зўрлик билан шўролар ҳокимияти таркибига қўшиб олинганининг гувоҳи бўлди. Бухородан Москвага олиб кетилган 28 вагон тиллани эслаб, ширакайф пайтлари юм-юм йиғлади...

Назаримда, ушбу суратда ана шу ҳорғин, орзулари чилчил синай деб турган, аросат даштида қолиб, руҳий куч-қувватини йўқотаёзган Фитратнинг ташвишли руҳи муҳрлангандек бўлиб туюлади.

Фитрат билан бирга суратга тушган Исмоил Садрий тўғрисида камина етарли маълумотга эга эмасман. Фитрат маориф нозирлигига тайинланганда уни ўзига муовин сифатида таклиф этиши тасодифий эмас. Исмоил Садрий Устознинг ишончини қозонган шогирд эди. Аммо унинг Туркияда рўй берган ва рўй бераётган ижтимоий-маданий ўзгаришларга ҳавас билан қараши, умумтуркий қадриятларни эъзозлаши, шубҳасиз, болшевикларга ёқмаган. Худди шу нарса унинг кейинги тақдирига фожиали равишда таъсир қилган.

Фитрат... 20-йиллардан туриб бизга ҳасратли нигоҳ билан қараган маориф нозири... Алам ва армон билан тўла нигоҳлар...

Наим КАРИМОВ

ТЕАТРЛАРАРО ҲАМКОРЛИК

Маданият ишлари вазирлигида Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театри билан Татаристоннинг «Камол» театри ўртасида гастроллар алмашинуви тўғрисида шартнома имзоланди.

— Охирги марта бизнинг театр Ўзбекистонда 1985 йилда ижодий сафарда бўлган эди, дейди «Камол» академик драма театрининг бош директори Шамил Зокиров «Туркистон-пресс» ахборот агентлиги мухбирига берган интервьюсида. — Театр шу йилнинг 19-28 ноябр кунларида ўз саҳна асарларини юртингизда намойиш этади. Томошаларимиз нафақат тошкентликлар ва пойтахт меҳмонлари учун, балки Чирчиқ, Олмалиқ каби шаҳарлар ва Фарғона водийсида бўладиган учрашувларда ҳам ўз муҳлисларини ҳушнуд этишидан умидворман.

Татаристон театр жамоасининг бўлажак ижодий сафар дастуридан таниқли драматург Тўфон Миннулин, Гульфат Ҳаким сингари муаллифлар қаламига мансуб спектакллар билан бир қаторда, татар эстрадаси юлдузлари ижросидаги куй ва қўшиқлар ҳам ўрин олиши мўлжалланган.

«Туркистон-пресс»

«Орзуларим осмонча бор,» — дейди актриса Гулчеҳра МИРЗАЖОНОВА.

2-бет →

Абдулла ОРИПОВ:

БИЗ УММОН ЮЗИНИ КЎРДИК

Чинакам шоир доим замондан олдинда юради. У воқеликни бошқалардан кўра теранроқ англайди ва ўз вақтида унга муносабат билдиради. Туғилган кечинмалар, мулоҳазалар инсонийлик, эзгулик мезонларига таяниб қоғозга тўкилади. «Қоронғиликда ҳам бемалол ёруғ хаёллар суриш мумкин» деб ёзганди буюклардан бири. Яъни, жаҳолат ичида туриб ҳам жаҳолатга қарши исён руҳида яшаш, ижод қилиш мумкин. Инсон учун бу ҳақиқий жасоратдир. Элнинг қаҳрамони бўлиш эса юксак шарафдир. Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов билан ЎзА мухбирининг суҳбати ана шу хусусда бўлди.

- Халқимиз истиқлолнинг саккиз йилини босиб ўтди, - деб гап бошлади замонамизнинг буюк шоири А.Орипов. - Ҳадемай янги асрга қадам қўямиз. Шундай паллада беихтиёр ортга назар ташлаб, босиб ўтилган йўлни мушоҳада қилгинг келади. Саккиз йилда нималарга эришдик, турмуш тарзимизда, маънавиятимизда, маданиятимизда қандай ўзгаришлар юз берди? Миллатимизда қандай онг, қандай дунёқараш шаклланмоқда? У янги асрга қай ҳолатда кириб боради?

Биз, аввало, не-не ютуқларни қўлга киритганимиз, ҳаётимизда қанақанги тарихий воқеалар содир бўлгани ҳақида баралла айтишимиз керак. Саккиз йил мобайнида қилинган ишларни шунчаки қайд этиб бўлмайди. Биз мустақилликнинг илк кунларида ўртага ташланган стратегик мақсадларимизни босқичма-босқич амалга ошириб келмоқдамиз.

Истиқлолга эришганимиздан сўнг ўтган йиллар олтин халқалар каби бир-бирига чамбарчас боғланган. Аммо бу халқалар бир-биридан мазмун-моҳияти билан катта фарқ қилади. Бинобарин, истиқлолимизнинг бошидаёқ ўртага ташланган хусусий мулкчиликни шакллантириш, демократик-ҳуқуқий давлат қуриш, ёшлар тарбиясига эътибор масаласи каби яхши ниятларимиз ўз ҳосилини бера бошлади. Одамларда сиёсий онг ўзгармоқда. Улар эски мафкура қолипида фикрлашдан ўз-ўзидан чекина бошладилар. Энг муҳими, мустақиллик йилларида шаклланган ёшлар ўзларини кўрсатяпти. Хорижий давлатларда таҳсил олиб, имтиёзли дипломларни қўлга киритяпти. Бундай ёшлар - Ватанимизнинг келажаги. Истиқлол даврида эришган ютуқларимизни умумлаштириб, таҳлил этадиган бўлсак, ишонч билан айтиш мумкинки, биз истиқболи порлоқ юрт қурмоқдамиз.

Саккиз йил мобайнида кўплаб қонунлар қабул қилинди. Бирор жабҳа йўқки, Президентимиз ва ҳукуматимиз унга эътибор бермаётган бўлса. Айниқса, маънавиятга муносабатни алоҳида таъкидлаш жоиз. Йўлбошчимиз Ислом Каримов Олий Мажлиснинг XIV сессиясида ҳам бу масалага яна бир бор алоҳида тўхталиб ўтгани бежиз эмас. Президентимиз жон куйдириб айтаётган бундай гаплар тўла ижро этилиши керак. Гапнинг кучи амалиётда кўринади. Биргина мисол. Жиззах вилояти ҳокимлигининг ижодкор ёшларга муносабатини олайлик. Уч йилдан буён ёш ижодкорларнинг республика семинари Зомин тоғларидаги сўлим масканда бўлиб ўтаяпти. Бунга вилоят ҳокимлиги шароит яратиб бермоқда. Бу маънавиятга эътиборнинг бир кўриниши ва у эртага ўз ҳосилини бериши аниқ.

- Абдулла ака, «Тилла баликча» деб аталувчи шеърингиз ҳақида кўп гапирилган, кўп ёзилган. Унда эрксизликдан изтироб чеккан инсон манзараси акс этган. Ўзингиз бу ҳақда нима дейсиз?

- «Тилла балиқча» ҳақида турлича талқинлар айтилган. Мазмуни шу: торгина ҳовузда яшайдиган тилла балиқча «дунё шу экан-да» деб ўтиб кетяпти. Аммо бунда тилла балиқ эмас, муҳит айбдор. Суви эскириб, бузилиб қолган ҳовузни кўрганмисиз? Унда яшаётган балиқнинг эркин нафас олиши нақадар қийин бўлади. Баъзи балиқлар ўша сувга, ўша муҳитга кўникиб яшайверади. Аммо кўниколмаганлар учун бундай ҳаёт тарзи ҳақиқий азоб. Шўро тузумидаги муҳит ҳам инсон эркини ана шу даражада бўғиб ташлаган эди. Уммон юзини кўрмай яшаётган эрксиз балиқ тўғрисидаги бу шеър бир тимсол. «Тилла балиқ» «ҳовуз» даражасида фикрлашга, яшашга маҳкумлигини айтиш орқали ўша даврдаги ижтимоий ҳаёт манзарасини кўрсатишга ҳаракат қилгандирман.

Энди у «ҳовуз» йўқ. Бугун биз, ўзбеклар катта уммонга чиқдик, дунё юзини кўрдик. Жаҳондаги кўплаб давлатлар билан турли соҳаларда алоқалар ўрнатдик. Жаҳон ҳамжамиятида мамлакатимизнинг салоҳияти тобора ортиб бормоқда. Бундай йирик ўзгаришни таърифлаш қийин. Шукроналик шундаки, биз ҳовуз даражасидаги муҳитдан аллақачон қутулганмиз.

(Давоми 2-бетда).

МИЛЛИЙ ЛИБОС ФАХР ЭМАСМИ?

Яқинда хорижий мамлакатлардан биридаги энг катта халқаро анжуманда иштирок этдим. Анжуман давомида кўплаб мамлакатларнинг санъаткорлари бу ерга тўпланган бир неча минглаб томошабинлар кўз ўнгида ўз санъатларини намойиш қилдилар. Улар орасида юртдошларимиз ҳам бор эди. Уларнинг ўзига хос санъати, саҳнадаги маҳоратлари, рақслари, ашулалари кўпчиликни ром этди. Санъаткорларимизни қайта-қайта саҳнага таклиф этишди. Бу ерда йиғилганлар тилидан «Ўзбекистон» деган калом тушмай қолди. Гапнинг рости, бундай ҳолатдан бўзғимга қувонч, кўзларимга ёш тиқилди. Ахир, биз юртимизга нисбатан дунёнинг бундай эътироф, эҳтиромини озмунча кутдикми, «Ўзбекистон» номининг бошқа давлатлар қаторида тилга олинишини озмунча кутдикми?

Лекин анжуман пайтида ғарблик тижоратчи дўстларим мендан бошқа бир нарсани — санъаткорларимизнинг кийган кийимлари ҳақида сўраб қолдилар. Маълум бўлишича, уларга дўппилар, зар нақшли тўнлар, атлас кўйлак ва лозимлар ниҳоятда ёқиб қолибди. Уларга булар ўзбек халқининг миллий кийимлари эканлигини, эндиликда ушбу кийимларни асосан тўй-ҳашамда ва санъаткорлар саҳнада кийишаётганлигини айтдим. Улар ҳайрон бўлишди, бундай гўзал, кўркам, хушбичим, ҳаманинг ҳавасини келтирадиган миллий кийимларни хоҳлаган одам истаган пайтда, айтайлик, ҳар куни кийса бўлмайдими, дейишди. «Бўлади, айрим бироқ бугунги ўзбекистонлик замондошларимизга бу кийимлар хўш келмаса керак», дедим.

Француз дўстим кулиб деди: «Сиз яхши биласиз, кийим инсоннинг уятини ёпиш ёки уни ниҳоятда гўзал кўрсатиш учунгина кийилмайди. У инсоннинг ўзига хослигини, миллийлигини, маданияти,и улардан фахрини ҳам кўрсатади. Агар шундай бўлмаганда африкаликларнинг, арабларнинг, ҳиндулар, ҳиндларнинг дунёнинг хоҳлаган нуқтасида ўз миллий либосларида юришларини изоҳлаб бўлармиди? Ўзбек халқининг шундай кўркам миллий либослари бор экан, бу улар учун фахр эмасми?» Мен унинг сўзларига жавоб топа олмадим.

Албатта, мен бу гапларни келтириш билан ҳаммани фақат миллий либосимизни кийишга чақирмоқчи эмасман. Қандай кийинмоқ ҳар кимнинг ўз кўнгил хоҳиши. Лекин фаранг дўстимнинг фикрига сиз нима дейсиз? Агар биз қалбимиз, танимиз билан шу юртга мансуб эканмиз, у маълум маънода эмасми?!

Дарвоқе, ўшанда анжуман тугагач, аллақайси давлатларнинг тамғалари босилган хушбичим кийим-кечакларни кийиб олган, саҳнада ҳаммани ром қилган санъаткорларимизни оломон орасида ҳеч ким танимади.

Собир САЙХОН

Нақд гап

ЭЛЕКТР ПОЕЗД... ИМИЛЛАБ ЮРАДИМИ?

Поездларнинг энг тезюрари, албатта, электр поезддир. Бунга шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Чунки йўловчилар ташийдиган, шаҳар атрофидаги манзилларга қатновчи поездларни қудратли электровозлар тортгандан кейин ҳар бир йўловчи манзилига тез боришга умид қилади.

Сўнгги йилларда Тошкентдан аввал Гулистон, сўнг Ховосу Бекобод, эндиликда Жиззахгача бўлган темир йўлларимиз электрлаштирилди. Қадимий ва навқирон шаҳримиз Самарқандгача бўлган темир йўллар ҳам электрлаштириляпти. Бу ёғини сўрасангиз, Учқудуқдан Тўрткўлу Нукусгача, Ғузордан Қумқўрғонгача бўлган масофаларда ҳам поездлар қатновини йўлга қўйиш учун янги темир йўл тармоқлари вужудга келтириляпти.

Бироқ... Шундай бир пайтда тезюрар электр поездларимиз Тошкентдан Гулистонгача нақд уч соат йўл босса-я. Ахир, орадаги масофа бор-йўғи 120 километр-ку. Тўғри, орада электр поездлар тўхтаб ўтадиган манзиллар кўп. Улардан электр поездга чиқадиган минг-минглаб йўловчилар Тошкентга ишга қатнайди, савдо-сотиқ, бозор-ўчар ташвишларини битиради. Тезюрар электр поездлар уларнинг ҳам ҳожатини чиқарганига нима етсин. Бироқ ҳамма гап шундаки, Тошкентдан ана шу Гулистон шаҳригача бўлган электр поездлар тўхтаб ўтувчи оралиқ бекатларда йўловчилар вагонларга бемалол чиқиб-тушиши учун махсус платформалар қилинмаган. Бир йўловчининг вагонга осилиб чиқиб-тушиши учун анча вақт кетади. Шу сабабли электр поездлар ҳар бир бекатда ярим дақиқа ўрнига икки-уч баравар кўп тўхташга мажбур бўлади. Шундай бўлгандан кейин, электр поезднинг оддий поездлардан ёки автотранспортдан фарқи бўлмаяпти.

Истардикки, Ўзбекистон Темир йўлларининг электр поездлари дунёнинг барча мамлакатларида бўлгани сингари бизда ҳам йўловчиларни ўз манзилларига тез етказиб қўйса.

М. ЭШМУРОДОВ

(Давоми. Боши 2-бетда).

Энди эркин нафас олиш ва фаровон ҳаёт кечириш учун барча имконият бор.

Хўш, энди ўша «тилла балиқ» қай аҳволда? У ўзини қандай тутяпти? Гап мана шунда. «Тилла балиқ» ўзига берилган имконият, эркинликни ўзига тўла сингдира олдими, «ҳовуз» эмас, «уммон» даражасида фикрлай оляптими, деган савол бугунги кун учун муҳимдир. Президентимиз Ислом Каримов мустақил ва эркин фикр юритинглар, дардларингни айтинглар, деб бекорга жон куйдираётгани йўқ. Бугун ҳар ким ўз фикрини бемалол айта олиши мумкин. Шўро даврида шу ҳуқуқ йўқ эди. «Жаннатга йўл» достонимда «порахўрлик» сўзини ишлатганим учун «Нега совет тузумида порахўрлик бор, деб ёзасан?» дея мени кучли тазйиққа олишган. Энди бундай чеклашлар тушга ўхшайди. Бу эса жуда муҳим ютуқ. Ватан туйғуси, миллат олдидаги бурч одамларда табиий кўникмага, кундалик тушунчаларга айланиши керак.

«Афсус, жаҳон аро денгизимиз йўқ...»
Гоҳо ўкинч билан янграр сўзингиз.
Лекин, Ислом ака, менинг кўнглим тўқ:
Ўзбекистон учун денгиз ўзингиз!

- Умуман, собиқ Шўро даврида Ватан озодлиги, миллат тақдири ҳақида сўз айтиш амри маҳол эди. Оддий халқ эртаю кеч далада тер тўккан. Зиёли эса тоталитар мафкура қулига айланган. Бошқа илож ҳам йўқ эди. Ўша мафкура исканжасида қолган ижодкорнинг руҳиятида турли хил тўлқинлар жўш урган. Аммо айтиш мумкинки, ўша даврда ижодкорга осон бўлмаган. Жумладан, сизга ҳам...

- Очиғи, ўша пайтлар инсонда биологик мавжудот сифатида фикрлаш ҳуқуқи ҳам йўқ эди. Бундоқ ўйлаб қарасангиз, инсон учун ҳақиқий фожеа эди бу. Эски мафкура «совет кишиси ўлмайди!» деб ҳайқирарди. Фалончи ўлди, дейиш, изтироб чекиш, ўйга толиш мумкин эмас. Ҳамма эртаю кеч кулиб юриши керак. Одам дунёга бир марта келади. Умр ўлчаб берилсаю, шунда ҳам эркин яшолмай, эркин сўзлолмай ўтиб кетсанг, бундан ортиқ жаҳолат борми? Бола ақлини таний бошлаганидаёқ октябрят бўларди. Сўнг бўйнидан алвон латта тушмайдиган пионерга айланарди. Кейин уни тантанали равишда комсомолга қабул қилишарди. Охири, партия унинг тақдирини ҳал қиларди. Қаранг, мафкурани онгга сингдиришнинг қандай усули топилган! Руҳий изтироб акс этган шеърларимнинг чоп этилиши азоб эди. Дард билан ёзилган ҳар бир шеърим менга азият келтирарди.

«Биринчи муҳаббатим» сарлавҳали шеърим роса муҳокама бўлгани ёдимда. Шеърдаги «Мен кимга суянгайман» деган сатрга қаршилик билдириб, «Нега бунақа дейсан? Мана, партияга суянгин» деб уқтиришган. Ахир муҳаббатнинг партияга нима алоқаси бор? Яқин кишим вафот этса, менинг қайғумнинг партия дастурларига нима дахли бор?... 1966 йилда Тошкентда зилзила бўлди. Вайроналар, қурбонлар... Газета саҳифаларида лиқ-лиқ тўла суратлар босилиб чиқди. Ҳаммасида кулиб, тиржайиб турган одамлар. Зилзила

Абдулла ОРИПОВ:
БИЗ УММОН ЮЗИНИ КЎРДИК

совет кишисини енголмайди эмиш. Кўряпсизми, жамиятдаги ахлоқ қай даражага бориб етганди. Булар - рост гап. Ишонмасангиз, архивларни титкилаб қаранг... Шунда «Авлодларга мактуб» шеъри туғилган. «Ер ости тинч турсин десангиз агар, Сизлар ер устида сўзламанг ёлғон». Ҳа, қип-қизил ёлғон эди бари. Эҳтимол, зилзилага мана шу ёлғонлар сабабчи бўлгандир, Худонинг қаҳри келгандир. Тўғри, кулфат келганда халқнинг руҳини кўтариш керак. Аммо кўзбўямачилик ҳам эви билан-да.

- Биз Ватанимиз мустақиллигига жамиятимиздаги буюк тарихий ўзгариш сифатида қараймиз. Бироқ уни ҳамма ҳам бирдек қучоқ очиб кутиб олгани йўқ...

- Нимани назарда тутаётганингизни англадим... Одам боласини икки нарса йўлдан оздиради: ҳасад ва нафс. Инсон ўзидаги шу икки нарсани енголмаса, уларнинг домига тушади. Нотўғри йўлдан кетади.

Мустақилликни айримлар қабул қилолмаганини қуйидагича изоҳлаш мумкин. Шўро мафкураси ўз ғоясига хизмат қилганларни моддий тарафдан ҳам таъминлар эди гўё. Бу мардикор ёллашни эслатади. Яъни, мана шу мафкурага хизмат қилсанг, унвон, мансаб, ҳар хил имтиёзлар, орден-медаллар, пул, уй, машина оласан, дерди. Турган-битгани боқимандалик эди бу. Ҳозир эса биз бутунлай бошқа жамият қурмоқдамиз. Бу жамиятнинг мустаҳкамлиги учун ўзини бахшида этмай туриб, ундан нимадир таъма қилиш онага, овқат берсанг, кийинтирсанг, сени «она» дейман, бўлмаса, йўқ, дейиш билан баробар. Биз, аввало, миллатнинг фидойилари бўлишимиз керак. Асримиз бошида миллатимиз шаънини юксакларга кўтарган фидойилар - Қодирий, Чўлпон, Фитрат Ватан келажаги учун курашган эди ва шу йўлда қурбон бўлди. Улар кечирган ҳаёт бизга, фақат ўзим, дея яшамасдан, атрофга теранроқ назар ташлаш, халқнинг саодати, бахти учун яшаш ва меҳнат қилишни ўргатади. Улар миллий истиқлолни орзу қилиб ўтди. Уларнинг орзуси бугун рўёбга чиқди. Мустақилликни бизга Худонинг ўзи етказди. Буни шу Ватанда яшаётган ҳар бир одам чуқур ҳис қилиши, англаши ва шу мустақилликни ҳимоя қила олиши лозим.

Шу ўринда ўтган февраль воқеаларини эслаш оғир. Бу жиноят энг жоҳил ва нодон кимсаларнинг иши. Бу - қонуний, конституцион тузумни ағдаришга қаратилган жирканч ҳаракат. Бундай қабиҳлик ҳеч бир даврда, ҳеч бир тузумда оқланмаган. Бундай ҳаракат озод, эркин, онгли, инсофли кишиларнинг фаолият доирасига кирмайди. У - мухолифатни ниқоб қилиб олган ёвузларнинг иши. Инсоннинг қандай ният қилгани, нимани мақсад деб олгани ҳаёт учун нақадар муҳимлигини англамоқ керак. Афсуски, ҳар қанақа ғояни, ҳар қанақа имкониятни суистеъмол қилиш ва улардан ёвуз мақсадда фойдаланиш мумкин.

Шу Ватан - барчамизники. У - ҳамманинг бошпанаси. Ана шу бошпанага ўт қўйган киши ўтакетган ёвуздир. Тўғри, кимдир биз топингувчи ғояларга қўшилмаслиги, баъзи масалаларда муносабати турлича бўлиши мумкин, аммо Ватанни, унинг байроғини, Конституциясини, дини ва ахлоқини оёқости этишга, Йўлбошчисининг ҳаётига суиқасд қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Шу боис, мустақилликка тажовузни барчамизга қилинган тажовуз, деб тушуниш керак. Президентимизни халқ сайлаган. Демак, Президентга қилинган суиқасд халққа қилинган суиқасддир.

Мен эса Истиқлол яловин тутиб,
Метин сафларингда собит кетурман.
Ўтган шаҳидларнинг номин ёд этиб,
Юртбошим ёнида бедор ўтурман.

- Абдулла ака, сиз ўзбек адабиётига 60-йиллардаёқ кириб келгансиз. Ўша йиллари ижодий давраларда эрк, Ватан озодлиги тўғрисидаги гурунглар қай тарзда кечарди?

- Кечагидек эсимда: ёзувчи Пиримқул Қодиров, Озод Шарафиддинов билан Оҳангарон буғдойзорларига, бизни ҳеч ким эшитмайдиган жойларга чиқиб кетиб, Чўлпоннинг шеърларини ўқир эдик. Ўз юртимизда яшай туриб, юртимиз ҳақида бемалол гапиролмасдик. Юрт озодлиги тўғрисидаги суҳбатлар фақат ана шундай, чекка жойлардагина, хуфёна бўлиши мумкин эди. Шўро замонида Чўлпоннинг эрксеварлик, Ватан озодлиги руҳи йўғрилган шеърларини ўқиш жиноят ҳисобланарди.

Умуман, коммунистик мафкурадан азият чекканларнинг сон-саноғи йўқ. Собиқ Иттифоқ таркибидаги миллатларни миллийликдан маҳрум этиб, манқуртга айлантириш учун аввало миллатнинг маънавиятига рахна солишган. Бир воқеани айтай. Ўша машъум йиллари «Навоий ўзбек шоирими-йўқми?» деган мазмунда мунозара бўлган. Катта йиғилишда ҳайъат аъзолари бобомизни Чиғатой-ўғуз миллатига тақаб, бу миллат Сирдарё бўйларида яшаган ва қирилиб кетган, демак, Навоийнинг миллати йўқ, деб хулоса қилишган. Қаранг, қанчаликка бориб етишган. Навоийни биздан тортиб олиш билан ўзбекни маънавиятсиз, тарихи йўқ миллатга айлантириб қўймоқчи бўлишган. Асли грузин бўлган академик Арбелий йиғилишга кечикиб келган ва минбарга чиқиб: «Улуғ грузин шоири Шота Руставелидан улуғ ўзбек шоири Алишер Навоийга салом» деган. Шунда зал беихтиёр қалқиб кетган. Сталин миллатига мансуб вакил томонидан айтилган бу гапдан кейин ўтирганлар қарсак чалиб юборган.

Ўша эски тузумни қўмсаётганлар, биз қураётган янгича ҳаёт тарзини қабул қилолмаётганлар ҳозир ҳам йўқ эмас. Уларнинг айримлари Ватанни тарк этиб, хорижда кимларнингдир пинжига тиқилиб кун кўряпти, қолганларининг нафаси ичида. Афсуски, бундайларнинг орасида қалам аҳлига мансуб кишилар ҳам бор. Начора, беш қўл баравар эмас. Вақти-соати келиб, бундай кимсалар ўз хатоларини англаб етар балки. Тарихий жараён учун жамиятнинг майда-чуйда иллатлари ҳеч гап эмас. Муҳими, бизнинг танлаган ўзига хос йўлимиз, аниқ максадимиз бор. Ишончим комилки, эндигина кучга кириб, кўкка бўй чўзаётган Ўзбекистон мустақиллиги ҳар қандай кучли шамолда ҳам эгилмайдиган, синмайдиган азим чинорга айланади.

Ғайрат САЙДУЛЛАЕВ суҳбатлашди.

Сиёҳи қуримаган сатрлар

НАДОМАТ

Қаршимда турибсан ҳасратга тўлиб,
Сабабин яшириб мендан, нетасан.
Бир нодон болани туғдириб қўйиб,
Ўшанинг дастидан ўлиб кетасан.

Балки фақатгина умр йўлдошинг
Сўнгги лаҳзада ҳам ғамингни егай.
Анови нодон-чи, еб бўлгач бошинг,
На афсус чекади, на раҳмат дегай.

ҚАЛҚОН
ОСОЙИШТАЛИК ПОСБОНЛАРИГА

Кимдир эл тинчини бузса ногаҳон
Ёки қўл кўтарса қаҳрга тўлиб,
Сиз — озор чекканга энг аввал қалқон,
Ҳимоя қилгайсиз Биринчи бўлиб.

Ҳаётда фожеа учраб турар гоҳ,
Гоҳ умр ғунчаси қолгайдир сўлиб.
Бунга ҳам энг аввал Сиздирсиз гувоҳ,
Сиз кўз ёш тўккайсиз Биринчи бўлиб.

ТУШ

Агарда туш билан ўзгарса дунё,
Туш билан айланса вақту замонлар,
Ёмон туш кўрганлар кўкармай асло,
Қирилиб кетарди аллақачонлар.

Яхши тушлар кўрсин ҳар ким ҳам, бироқ
Бу билан ҳам битмас дунё ишлари.
Яхши туш кўрганлар ғам билмай мутлоқ,
Бахтли яшар эди эҳтимол бари.

ГУЛЛИВЕР

Миттиларга улкан кўринар олам,
Улканлар наздида миттидир дунё.
Дейдилар, Гулливер деган бир одам
Аён кўрган эмиш уларни гўё.

Атрофин улканлар куршагани чоқ,
Гулливер заррадир, у — йўқ, у — ўлган.
Митти одамчалар қошида бироқ
Гулливер буюкдир, Гулливер — улкан!

Кўргазма залларида

БУХОРОГА МАФТУН ИЖОДКОР

Ўзбекистон Бадиий академиясининг Кўргазмалар залида машҳур рассом, Давлат мукофоти соҳиби Марат Содиқовнинг шахсий кўргазмаси намойиш этилди. Кўргазмада рассомнинг турли йилларда яратилган элликдан ортиқ асари намойиш этилди.

Марат Содиқов Ўзбекистонда етакчи график рассомлардан бири ҳисобланади. Ўтмиш билан ҳозирги кундаги ҳаётни санъат орқали англаш ва уни ўз асарларида акс эттириш рассом ижодида асосий ўрин эгаллайди. Айниқса, она шаҳри Бухоро мавзуси рассом ижодида муҳим ўрин тутади. Ўзининг «гўзал Ғиждувон», «Гўзал Бухоро», «Бухоро менинг қалбимда, у менинг борлиғим..» деб қайта-қайта такрорлаши ҳам фикримизни исботлайди. Рассомнинг Бухоро шаҳрига бўлган муносабати «Бухоро» триптихида, айниқса ёрқин акс этган. Шунингдек, «Эски Бухоро», «Оқ Бухоро», «Янги Бухоро», «Лаби ҳовуз» каби гуашда ишланган асарларида бу қадимий ва навқирон шаҳарнинг умумлашма образини яратади.

Рассом жуда кўп мамлакатларда бўлди, кўп нарсаларни кўрди, лекин юртимиз Ўзбекистон, унинг одамлари, табиати, гуллаган боғлари, булутларга туташ тоғлари ижодининг асосий мавзуси бўлиб қолди. Бу борада «Ўзбекистон бўйлаб» номли акварелда ишланган туркум асарлари алоҳида ўрин тутади. Туркумга кирувчи барча асарларида Марат Содиқовнинг Ўзбекистонга, унинг одамларига чексиз меҳр-муҳаббати яққол сезилиб туради. «Мен мавзуни оддий нарсалардан, кундалик турмуш ташвишларидан қидираман, — дейди рассом. — Ҳамиша оддий кишилар, оддий нарсалардан илҳом оламан, шулар хаёли билан яшайман ва юрак қўрим билан ифода этишга ҳаракат қиламан».

Рассом асарлари қандай услубда яратилмасин, образларининг ёрқинлиги, тўлақонлиги, айни вақтда улуғворлиги билан ажралиб туради. Шунинг учун ҳам унинг «Оналик», «Кутиш», «Чўпон», «Куз» асарлари томошабинларда илиқ таассуротлар уйғотади. Масалан, «Оналик»да рассом чуқур фалсафий мушоҳада юритиб, онанинг ўз фарзанди ҳақидаги юксак орзусини рамзий ҳолатда бера олган. Литография техникасида яратилган бу асар томошабинга ҳузур бахш этади. «Чўпон» асарида эса меҳнат улуғланади.

Марат Содиқов асарлари нафақат республикамизда, балки кўплаб хорижий мамлакатларда ҳам намойиш этилган. Хусусан, АҚШ, Италия, Германия, Япония, Англия, Австрия, Исроил каби давлатлардаги музейлар ва шахсий галереяларда рассомнинг юртимиз нафаси уфуриб турган асарлари сақланмоқда.

Ҳозир рангтасвир устаси М. Содиқов ижоди айни камолотга етган паллада. У гўзал диёримиздаги яратувчилик жараёнини, шаҳарларимиз жамолини, одамлар турмуши ва меҳнатини матоларга кўчириш билан банд.

Шарофат ҚАМБАРОВА,
санъатшунослик фанлари номзоди.

ЯНГИ КЎРГАЗМА

Ўзбекистон Бадиий академиясининг Марказий кўргазмалар залида рангтасвирчи мусаввир Раҳмон Шодиевнинг шахсий кўргазмаси бўлиб ўтди. Кўргазмага мусаввирнинг гўзал ва нафис дил билан яратилган кўпгина асарлари тақдим этилган бўлиб, бу асарларнинг барчаси мустақиллик йилларида яратилган.

Раҳмон Шодиев ижодий илҳом ва қувватни оддий халқ ҳаётидан, кўҳна тарихимиздан, миллий ғурурдан олади. Унинг асарларида, айниқса, меҳнаткаш қишлоқ одамлари ҳаюти, сокин қишлоқ тонги ниҳоятда равшан ва жонли тасвирланади. «Ёмғирдан олдин», «Ўтганларга фотиҳа», «Байрам» картиналарида халқимизга оид миллийлик яққол намоён бўлган.

Шермат САНАЕВ

Учрашув

САМИМИЯТ СОҲИБАСИ

Бугунги зукко томошабиннинг қалби, онги ва мушоҳада доирасига мухтасар, тўғри ва таъсирчан йўл топиш ҳар қачонгидан ҳам мушкул. Негаки, замонавий томошабин аввалги пайтлардагидан ҳар жиҳатдан илғорроқ, зеҳнлироқ, яхшини ёмондан, табиийни сохтадан бир зумда ажратади. Театр артисти учун эса томошабинни ошуфта этишнинг муҳим калити — қаҳрамоннинг асар қамровидаги ҳаёт жараёнини ишонарли кўрсата олиш, ижрони жонли одамнинг жонли одам билан самимий мулоқотига айлантира билишдир.

Актриса Гулчеҳра Мирзажонова яратган образлар билан ошно бўлар эканман, кўнглимга илиқлик, ёруғ туйғулар ингандек бўлади, юқорида зикр этилган фикрларни бир мунча муфассалроқ мушоҳада этишга киришиб кетаман. Нафсиламрини айтганда, ўн беш йил муқаддам фаолиятини Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқий театрида бошлаб, ҳали-ҳануз мана шу санъат масканида муқим, жиддий изланиш олиб бораётган бу актриса эришаётган самараларни кузатиб бораман. Ижодининг дастлабки палласидаёқ у ижро услуби турли йўналишдаги (лирик, комик, драматик ва фожиавий) ижобий ва салбий ролларни бирдек тугал, таъсирчан гавдалантиришга мойил эканлигини ҳис қилгандик. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бугунги кунга келиб, биз Г. Мирзажонованинг замонавий ўзбек театр санъатида профессионал ижодкор сифатида ижодий «мен»ини кашф этдик, унинг ҳар бир ролини катта иштиёқ ва интиқлик билан кутадиган мухлисига айландик.

... Мана сизга бунинг бир ёрқин далили — Г. Мирзажонова ижросидаги канизак Хонпошшаойим образи. Туроб Тўла қаламига мансуб «Нодирабегим» асаридаги Хонпошшаойим — энг мураккаб, зиддиятли, аламли туғёнлар, изтироблар билан лиммо-лим образ. Хонпошшаойим — Бухоро амири Насруллонинг Нодирага қарши уюштирган фитнаси. Бинобарин, у Нодираи даврон қароргоҳига шунга мувофиқ вазифа, тегишли аъмол билан келади. Бироқ ҳам ҳокима, ҳам шоира Нодира билан кечган қисқа фурсатлик умри унинг ботиний оламида тўнтариш ясайди. Хонпошшаойим тамомила бошқа одамга айланади. Аммо бу изтиробли кечинмалардан бирор кимсани воқиф эта олмайди. Зеро, атрофда Ҳаққулига ўхшаш жосуслар, унинг малайлари изғиб юрибди. Шу боис у узоқ фурсат ўз ёғида қоврилади, ўзи билан курашиб яшайди, Нодирабегим қисматини енгиллатиш, ана шу йўлдаги савоб ҳамда яхшилик ишини қалбига жо қилади. Г. Мирзажонова Хонпошшаойим бошдан кечираётган зиддиятли жараённи таъсирчан очиб беришга эришади. Айниқса, изтиробдан еру кўкка сиғмай турган Канизакнинг масхаралар қуршовида қолган вазияти ишонарли очилган. Бу ҳолатлар ифодаси томошабин қалбини ларзага солади. Воқеалар интиҳосида Хонпошшаойим Нодирага отилган тиғга ўзини қалқон қилади. Ўлими олдидан барча сирни ошкор этади.

Бу саҳна ижросида мен Ф. Достоевскийнинг «Телба» романидаги Настася Филипповна билан боғлиқ воқеалар ҳамда Л. Толстойнинг «Уруш ва Тинчлик» романидаги Наташа Ростова княз Курагин билан қочишининг фош бўлиши эпизодларидаги таъсирчанликни ҳис этдим.

Туроб Тўланинг «Нодирабегим» асари республикамизнинг учта театрида саҳна юзини кўрган бўлса, канизак Хонпошшаойим образининг энг ёрқин, мукаммал ижроси Г. Мирзажонова ижодий қиёфасида намоён бўлди, десак муболаға бўлмас.

Актриса ижодий фаолиятига назар ташласак, унинг бой имкониятларини намойиш этувчи Гулчеҳра («Аршин мол-олон»), Саломат («Тошболта ошиқ»), Зуҳра («Холисхон»), Ўғилой («Ака-ука совчилар»), Юлдуз («Тоҳир ва Зуҳра»), Омоннисохон («Муҳаббат навоси»), Эъзозхон («Куёвлар конкурси»), Насиба («Давлат болалари»), Мадина («Тўйлар муборак»), Дилафрўз («Дилафрўзга тўрт ошиқ»), Насиба («Сойибхўжа» операцияси») каби ўнлаб бир-бирига ўхшамаган турфа образлар силсиласининг гувоҳи бўламиз.

Г. Мирзажоновани аксар театр санъати мутахассислари ижодий такомилга етган актриса сифатида эътироф этадилар. Бу эса ҳар қандай санъаткор учун юксак баҳодир. Булардан мустасно, актрисанинг ўзига хос, ширали овози хусусида ҳам тўхталиш жоиз. Бинобарин, у ижро этган ҳар бир образнинг кўрки, жилоси бўлмиш ария ва дуэтлар Г. Мирзажонова юраги, қалбидан сирқиб чиқаётгандек, бамисоли қўшиқнинг ҳар бир мисраси қатига ижодкор дили тубидаги энг нозик, иффорли ҳиссиётлар жо этилгандек.

Актёрлар орасида гоҳида қулоққа чалиниб қоладиган бир таъбир бор: саҳнада соқов образини яратишдан мушкули йўқ. Бундай олиб қараганда, матн ёд олинмайди. Демак, сўз билан ишлаш жараёни умуман йўқ. Бироқ изланишлар жараёнида аён бўлишича, образнинг кечинмаларини актёр фақат ташқи қиёфа орқали, зоҳирий ҳаракатлар замирида очиб бериши керак. Рустам Маъдиевнинг «Тақдир» асаридаги Г. Мирзажонова яратган Норжон айнан ана шундай образлар сирасига киради. Мен Норжонни актриса ижодида ҳам, «Тақдир» спектакли ютуғини таъмирлашда ҳам жуда катта аҳамият касб этган салмоқли, монументал образ, дея баҳолаган бўлур эдим.

Негадир, Норжон образини кўриб Г. Мирзажонова «соқов ролини ижро этиш мушкул», деган таъбирнинг аксини исботлади, дея шафе келтиргим келади. Зотан, актриса учун бу жараён анчайин енгил кўчгандек туюлади менга.

Қисматнинг аёвсизлигини қарангки, мудҳиш фалокат туфайли Норжон тилдан қолади: бамисли Тангри унинг тилини оладию ўрнига мазкур хонадоннинг барча ғам-ғуссаю ғурбатларини қалбига муҳрлаб кетади. Шу боис, асар ибтидосидаги гўзал, ҳамма қилиқлари ўзига ярашиғлик, шўх-шан бу қизнинг қиёфасидан бутун воқеалар давомида мунг, нола таралаётгандек. Айниқса, Ойжамол кўрган тушини, андуҳларини сўзлаб бериш жараёнида Норжоннинг унсиз монологлари, нолалари, Султон Мирҳайдар бобо мақбарасини зиёрат қилиш чоғидаги дарду изтиробларга тўла хатти-ҳаракатлари, аламли кечинмаларининг ифодасига сўз ожиз.

— Сиз тўғри илғабсиз, — дейди актриса Норжон ҳақида сўзлар экан, — мен учун бу ролнинг ижроси у қадар қийин кечмади. Сабаби, муаллиф билан ишлаш жараёнида бу образ калитини топишга ҳаракат қилдим. Хўш, қандай қилиб дерсиз? Ҳар бир саҳнада мен шерикларимга ўз гапим, фикрларимни, ичимдан ўтаётган азобларни тушунтиришга ҳаракат қиламан, ҳамма-ҳаммани дарддан аритгим келади. Лекин мақсадга эришолмагач, жуда хўрлигим келади, бўғзимга бир нима тиқилгандай бўладию аччиқ-аччиқ кўз ёши қуюлиб келаверади. Ана шунақа, бу саҳна асарида ҳеч ким, ҳатто муаллиф ҳам билмайдиган ички монологларим ёрдам беради менга.

Актриса комик роллари билан ҳам иқтидори, маҳоратини кўрсатиб, мухлису муҳиблари меҳрини қозонган. Шу кунларда намойиш этилаётган ёш, истеъдодли драматург Санжарали Имомовнинг «Суперқайнона» комедиясидаги Сурайё образи актрисанинг комедия жанрида яратган навбатдаги роли саналади.

«Турмушга чиқмасимдан олдин кўчада — кўча юмушларини қилиб юрганман. Уйда — уй ишларини қилишга у-му-ман вақт бўлмаган»... Назаримда, актриса Сурайё характерини кашф этишда қаҳрамонининг ана шу сўзларини асосий мезон қилиб олади. Ана шундан келиб чиққан ҳолда унинг феъл-атворига хос «бўёқ»лар, унсурлар, ҳаракатлар излайди. Юз-кўз ва қўл-оёқ ҳаракатларини ишлаб чиқишда ҳам худди ўша сўзларни назардан қочирмайди. Энг қизиғи, Гулчеҳра қаҳрамони саҳнада пайдо бўлиши биланоқ, гарчи у енгилтабиат, ҳавойи бўлса-да, томошабиннинг эркасига айланади.

— Орзу-армонлар... Негадир, маъноси мутлақо зид бўлган бу тушунчалар доимо ёнма-ён келади. Сиз учун нималар армон бўлиб қоладию нималарни орзу қиласиз? — деб сўраймиз Гулчеҳрадан.

— Назаримда, мен учун армон ҳақида сўз юритиш бирмунча эртароқ бўлса керак, деб ўйлайман. Кўп эмас, оз қолди, ҳадемай мен ҳам санъаткор сифатида ёшлар, севишганлар роллари ижросидан характерли образлар талқинига ўтаман. Ана ўшанда сиз билан армон ҳақида бафуржа сўз юритарман. Ҳозирча эса у-мид-вор-ман! Лекин қайси ролларни кутаётганимни айтмайман. Бу сир! Орзуларимга келсак... оламча орзуим бор! Кўпроқ тенгкурларимнинг, бугунги кун аёлларининг мураккаб, чигал тақдири асосидаги зиддиятли воқеалар, ҳолатларга тўла асарларда роллар ижро этишни орзу қиламан. Комедия жанридаги асарлардан ҳам четда қолгим йўқ. Қаҳрамонларимни муҳим бир фазилат бирлаштириб турса: улар эрк асираси, самимият, ишонч, севиш ва севилишнинг қули бўлса. Аёл зоти учун бундан улуғ бахт борми?! Ана шунда ҳаёт курашларга тўла, қалб нурафшон бўлади.

Актрисанинг бу сўзларига қўшимча қилиш қийин. Фақат истагимиз Гулчеҳра ва унга ўхшаш санъаткорлар доимо ишлаши, бўш қолмаслиги керак. Зотан, шаҳримиз театрларида Гулчеҳра Мирзажонова сингари чинакам қобилият соҳиби бўлмиш санъаткорлар у қадар кўп эмас.

Фарҳод ФАЙЗИЕВ,
театршунос

Рақснинг туғилиши — Т. МАҲКАМОВ этюди

Исмоил ТЎХТАМИШЕВ

МУРУВВАТНИНГ РИШТАСИ

БУЗИЛМАСИН ДЕГАЙМАН

Ватанни ҳур кўрмоқлик насиб этди, шукрона,
Кўкрак кериб юрмоқлик насиб этди, шукрона,
Қатъий сўзда турмоқлик насиб этди, шукрона,
Мурувватнинг риштаси узилмасин дегайман,
Адолат тарозуси бузилмасин дегайман.

Биз жаҳонни танидик, олам бизга бурди юз,
Қадримизни англадик, буюкликка тикдик юз,
Эъзозлидир дўсту ёр, муқаддасдир нону туз,
Мурувватнинг риштаси узилмасин дегайман,
Адолат тарозуси бузилмасин дегайман.

Боболарим дунёга ўз сўзини айтди, рост,
Бугун аждод шуҳрати элимизга қайтди, рост,
Уларга лойиқ бўлмоқ келди фурсат пайти рост.
Мурувватнинг риштаси узилмасин дегайман,
Адолат тарозуси бузилмасин дегайман.

Урилган кўп тошларга бу бошим омон бўлсин,
Оғир кунда қўллаган қардошим омон бўлсин,
Бахт-иқболга бошлаган юртбошим омон бўлсин,
Мурувватнинг риштаси узилмасин дегайман,
Адолат тарозуси бузилмасин дегайман.

Дўсту ёрнинг меҳридан баҳраманд, қониб яша,
Керак бўлса саховат, ҳузурдан тониб яша,
Эл юртни деб, Исмоил, ҳар лаҳза ёниб яша,
Мурувватнинг риштаси узилмасин дегайман,
Адолат тарозуси бузилмасин дегайман.

* * *

Юракларда дарё тўлқини,
Келдик мудом опичлаб уни.
Вақт етганда, дунё шу куни,
Мендан қолар, сендан-да қолар.

Гул ҳаётни келдик олқишлаб,
Умр ўтди баҳорлаб, қишлаб,
Вақтни ҳеч ким қололмас ушлаб,
Мендан қолар, сендан-да қолар.

Мафтун этди юксаклар бизни,
Қорлар кўмди босилган изни.
Тоғлар тортган нигоҳимизни,
Мендан қолар, сендан-да қолар.

Юз очади орзулар қат-қат,
Қаҳат бўлди меҳр, оқибат,
Дил ўртаган ўтли муҳаббат,
Мендан қолар, сендан-да қолар.

Эзгуни, дил, дўст, ошно этгил,
Ҳар бир оннинг қадрига етгил.
Ташвишлардан олисроқ кетгил,
Мендан қолар, сендан-да қолар.

* * *

Сулувлар кўп қилган
жон талаб,
Лекин ишқни
етмадим англаб.
Садоларни дегайман
тинглаб,
Сенга ҳеч ким
ўхшамас, жоним.

Ширин-шакар
сўзларинг бошқа,
Ял-ял ёнган
юзларинг бошқа,
Забт айлаган
кўзларинг бошқа,
Сенга ҳеч ким ўхшамас, жоним.

Жаҳон гарчи беқиёс, кенгдир,
Лекин сенсиз дардчилдир, мунгдир.
Онларим ҳам йилларга тенгдир,
Сенга ҳеч ким ўхшамас, жоним.

Кўрдим дунё ёз, қишларини,
Сир-асрорли кўп ишларини.
Нетгум сенсиз беҳиштларини,
Сенга ҳеч ким ўхшамас, жоним.

Қўмсагайман ҳар лаҳза, ҳар дам,
Мафтундирман, бир умр қарам.
Нигоҳингда меҳр мужассам,
Сенга ҳеч ким ўхшамас жоним.

ТЎРТЛИКЛАР

Дилбар, энди дардларимга кор айлагил,
Ғанимлардан юзинг буриб, хор айлагил.
Беайб дерлар фақатгина парвардигор,
Камим ошир, йўғимни сен бор айлагил.

* * *

Кўплар яшаб ўтгай ўз ғами билан,
Гоҳ бирдан зиёд, гоҳ бир ками билан.
Кўз юмсам, хўрсиниб аста такрорла:
— Кетди пинҳон орзу, алами билан.

* * *

Ўйларга толдирар ёрнинг нолиши,
Ўзининг минг битта куйга солиши.
Қўрқаман, вужудим солар даҳшатга,
Кўнглимнинг ногаҳон бўшаб қолиши.

* * *

Қабул эт мунг, нидо, садоим билан,
Хаста дил, юрагим, адоим билан.
Бейб парвардигор, дегайлар фақат,
Севсанг сев кам-кўстим, хатоим билан.

* * *

Сен ҳамон мен учун мавҳумсан, сирсан,
Кўзларим илғамас юксаксан, қирсан.
Таърифга сўз топмай бойланди тилим,
Гўзаллик бобида мўъжизадирсан.

Юсуф ЖУМАЕВ

ОЙ АҲЛИ БЕДОРГА ЙЎЛДОШ

Шоир вафот этди, қабрига бўзлаб,
Имонли инсонлар — комиллар келди.
Йиллар ўтсалар ҳам пойини излаб,
Фаҳму фаросатга ноиллар келди.

Шоир ер остида тупроқдай беун,
Гарчи шеърга ошно султонлар келди.
Баъзан йиғлаб-йиғлаб ошиқдай дилхун
Абрли-абрли осмонлар келди.

Шоир ўлганига минг йил бўлганди,
Кафтдай текисланиб йўл бўлди мозор.
Тупроққа айланган шоир уйғонди,
Босиб ўтганида хокин бир дилдор!

Кўринг: тупроқ эмас, энди оташдир,
Бир олам оловдир, бир осмон чақмоқ.
Гўзалнинг ортидан дод деб эргашди,
Мени жамолингдан қилма деб йироқ.

Шуаро хун бўлса, хундир ёр учун,
Висолдир — тожлари, ҳижрондир — дори.
Қабрдан чиқади шоирлар бир кун
Гўзаллар пойининг бўлиб ғубори!

* * *

Дейдиларки, бир замон
Қандайдир гуноҳ билан
Одам Ато жаннатнинг
Боғларидан қувилган!

Йўқ! Заминга бобомиз
Келаркан хўб йўл тутган:
Момо Ҳаво жаннатнинг
Боғини олиб кетган.

Ёруғ оламда илк бор
Ёқаркан ҳақ чироғин,
Олиб келган бетимсол
Жаннатдан — жаннат боғин.

Жаннат ғунчаси, гули
Аёлдаги лаб, рухсор.
Ҳар тола сочида минг
Жаннат фариштаси бор.

Зулфин ҳар толасида
Жаннат ҳурлари ниҳон,
Қоши — жаннат ҳилоли,
Қошида ой не, хазон.

Қадди билан беҳиштнинг
Келган бор шажарлари,
Жамолида қуёши,
Саҳари, кавсарлари!

Момо Ҳаводан кейин
Кўнглимда шундоқ гумон,
Қолдимикан жаннатда
Жаннатдан бирон нишон?

Тангри Одам Атога
Беканор карам этган:
Аёл билан жаннатдан
Жаннатни олиб кетган!

ЧИРИЛДОҚҚА

Тонгларни оттирган сен эмассан-ку,
Мунча чириллайсан, эй сен чирилдоқ?
Асалдан тотжирган сен эмассан-ку,
Мунча чириллайсан, эй сен чирилдоқ?

Чўлпондай дунёга ёғду сочдингми,
Вулқондай булоқнинг кўзин очдингми,
Чақмоқдай осмонга сиғмай тошдингми,
Мунча чириллайсан, эй сен чирилдоқ?

Ой аҳли бедорга йўлдош жимгина,
Юлдузлар тўкади кўзёш жимгина,
Оламни ёритар қуёш жимгина,
Мунча чириллайсан, эй сен чирилдоқ?

* * *

Бу гуллар бу кун гул, эртага хазон.
Бу диллар бу кун дил, эртага армон.

Ёшлик йўлларида қолсин изларинг,
Бу йўллар бу кун йўл, эртага осмон.

Кўзим селларига боқма нописанд,
Бу селлар бу кун сел, эртага тўфон.

Елларни майин деб алданманг, боғлар,
Бу еллар бу кун ел, эртага бўрон.

Бағрингга бос, Юсуф, дунё гулларин,
Бу гуллар бу кун гул, эртага хазон.

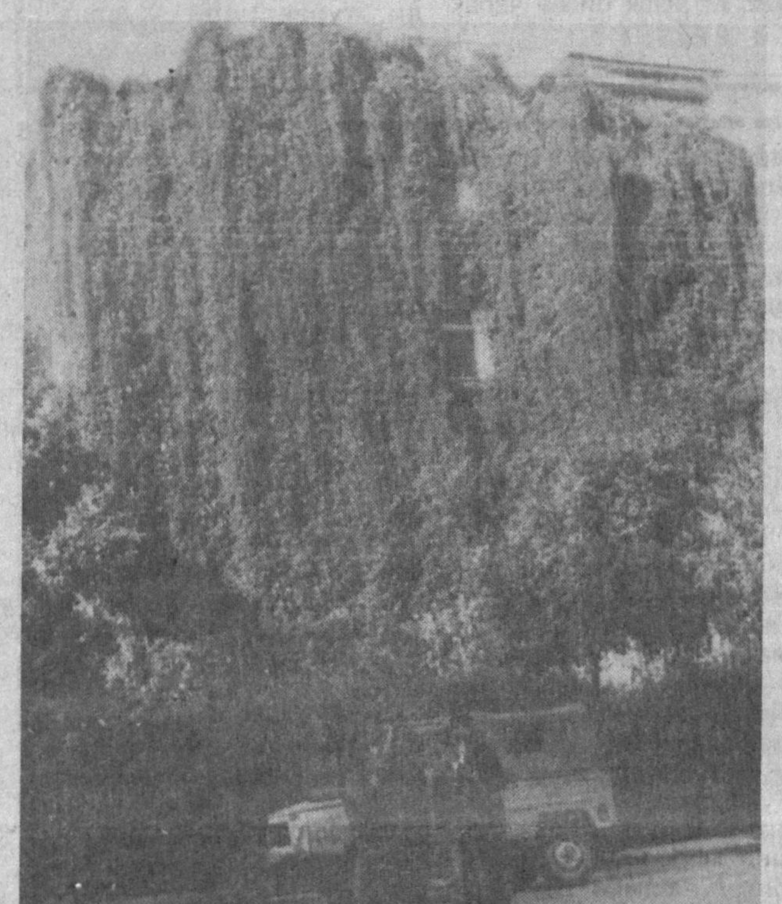

Мўъжиза. *С. Мусаев этюди.*

«ЗАМОНДОШ»НИНГ ОВОЗИ

Душанбада «Халқ овози» рўзномасига илова тарзида «Замондош» газетаси нашр этила бошланди. Саккиз саҳифалик, ойда бир марта чоп қилинадиган ушбу адабий-бадиий, ижтимоий газетада халқлар ўртасидаги азалий қардошлик, тинч ва фаровон ҳаёт, ижодий жараён ва бошқа жабҳаларга оид материаллар ёритилади. Унга Жалолиддин Румийнинг:

Адоват етар, бас, дилдорлик керак,
Харобат етар, бас, меъморлик керак,

мисралари эпиграф қилиб олинган. Бу бежиз эмас, негаки ушбу мисраларда Тожикистондаги бугунги воқелик муфассалроқ намоён бўлган.

«Замондош»нинг илк саҳифаси қутловномалардан ташкил топган. Тожикистон Республикаси Маданият вазири Бобохон Маҳмадов ҳамда Тожикистон Ёзувчилар иттифоқи раиси Асқар Ҳаким янги нашрнинг фаолиятини бошлагани билан қутлайдилар. Ўзбек тилида нашр этила бошлаган ушбу газета муштарийларига бундай тилак билдиради: «Тожикистонлик ўзбек ёзувчи, шоир ва журналистлар учун аталган бу газета республикамизнинг турли бурчакларига етиб боришига аминмиз. Шу боис кимнинг кўнглида айтадиган гаплари бўлса, ижод қилиш ниятида бўлса, албатта, бизнинг газетамизни қўлга олиши шарт, деб ўйлаймиз».

Газета саҳифаларида Ҳожи Саййид Неъматуллоҳ Иброҳим билан газета мухбири Абдуллоҳ Зуҳурнинг «Мунаввар тонглар» суҳбати, Жамила Жамолнинг «Ойнинг ўн беши қоронғу...» ҳикояси, «Дилда дардинг бўлмаса...» рукни остида эса шоир Ашурбек Назаровнинг шеърлари, Эшмуҳаммд Донохоновнинг «Оёғи ердан узилган аёл» ҳикояси ва шоир Шодмон Жўраевнинг «Мусаффолик фасли» деб аталган шеърий гулдастаси ўрин олган.

«Замондош» газетаси Тожикистон ўзбек адабиёти ва маданиятининг ривожланишига муносиб ҳисса қўшиши шубҳасиз. Бу савобли ишга ўзбекистонлик адиблар, хусусан, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳам яқиндан кўмаклашади, деб ўйлаймиз.

Оллоёр БЕГАЛИЕВ

Истиқлол ва адабий жараён

Асад ДИЛМУРОД

ДИЛ ЯХШИРОҚ ҲАМХОНА

Ҳам сўз ила элга ўлумдин нажот,
Ҳам сўз ила топиб ўлуг тан ҳаёт.
Алишер НАВОИЙ

Истиқлолни мустаҳкамлаш, миллий мафкурамиз асосларини яратиш, давр кишисини ҳар томонлама камол топтиришда адабиёт ва санъат алоҳида аҳамиятга молик эканлиги бугунги кунда яққол сезилиб қолди.

Яқинда Вазирлар Маҳкамасида бўлган Маънавият ва маърифат кенгаши ташаббускор гуруҳи йиғини шу масалага ҳам эътиборни қаратди. Йиғинда ҳозирги адабий жараён сустлиги, замонавий асарлар кам яратилаётгани, умуман, қалам аҳли сўзи қишлоқларга етиб бормаётгани, ёшлар дунёқарашини шакллантириш, улар кўнглига Ватанга меҳр, имон-эътиқод, садоқат ва поклик туйғуларини сингдириш назардан четда қолаётгани кескин танқид қилинди.

Турмуш икир-чикирларига кўмилиб қолган кўпгина қаламкашлар ҳаётлари мазмуни бўлган ижодни бир чеккага суриб қўйишгани, айримлари шунчаки эрмак учун қоғоз қоралаётгани ҳам сир эмас.

Қаламига ишониб яшаётган, қаламини эътиқод рамзи билган адибларга эса осон тутмаслик керак. Ҳақиқий санъат асари туғилиши ва жамоатчилик эътиборини қозониши учун ижодкор ҳаётий мезонларни кўнглида синтез қилиб улгуриши, шунингдек, ўзлиги ва бадиият моҳиятини теран англамоғи билан чамбарчас боғлиқдир. Бинобарин, шўродан мерос қолган моддиюнчилик, фикрий саёзлик, мазмун-моҳиятни бир ёқлама баён қилиш, тарихни бузиб кўрсатиш, воқеа-ҳодисаларни бўяб-бежаш ва мафкурага бўйсундириш, мадҳиябозлик ва зиддиятлардан кўз юмиш йўриқлари бугунги адабий фаолиятга мутлақо ёт эканлиги ўз-ўзидан аёндир.

Шўро яратган адабий робот русумига кўра, ҳар қандай сўз ўзлигидан кечиши, салтанат зулмини пардалаши, жабр ва қўрқув қиёфасига бахтиёрлик ниқобини тортиши лозим бўлди. Адабий-танқидий таназзул — сўз инқирози чуқурлашгани сари эзгу меросий каломлар бора-бора аввалги шираси, латофати, кўркамлиги, сеҳру жодуси ва бетакрор товланишини йўқота бориши эндиликда ойдинлашди.

Мозийнинг ардоқли-ориф шоири Убайдий, кўнгил нидоларини нозик ҳам теран англаб, завқ-ла дадил иншо қилмишки: «Эй, Убайдий, ғам билан ҳамхона бўлган яхшироқ». Бетакрор оҳори билан ҳамон ингичка ёлқинланиб турган ушбу сатр нақадар нафис, нақадар равон, нақадар маъноли: унда фикр ҳам, лаҳзалик руҳий ҳолат ҳам тугал ва моҳирона ифода этилган.

Лекин асосийси бу эмас, асосийси — кейинча, қўрқув салтанати ҳукмронлиги мобайнида биз томонимиздан хор қилинган **ғам** сўзи улуғланиб, эъзозланиб, бадиий образ даражасига кўтарилаётганида!

Тасаввуф таълимотига кўра, **ғам** сўзи сиртидаги — бирламчи маъноси эмас, ботинидаги — иккиламчи ёки учламчи... маънолари эътиборга молик. Чиндан ҳам бу сўзнинг поэтик хусусияти ва моҳияти бир неча қирралидир. Бинобарин, дарду алам, фироқ, қайғуга яқинлик — бу тушунчалар билан ошна, улфат, сирдош ва ҳамдард бўлиш яхшиликка, эзгуликка ва покликка ёвуқлашишдир. Дард чекишни билмаган, ғамдан йироқ киши тошбағирдир, ундай зот бошқалар дардига малҳам бўлолмайди, бегонани, ёрни, Оллоҳни севолмайди.

Бошқача айтсак, **ғам** сўзи ўзаги маънавий-маърифий комилликка етишиш майллари, эзгу инсоний фазилатлар билан туташдир. Яна ҳам аниқроғи, қайғуда — шодлик, шодликда — қайғу яшайди, ғусса севинч дояси ёки аксинчадир.

Бадиий сўз ғариблашиб, ўзини ўзи идора қилолмай қолгани боис миллий адабиётимиз устуни — ҳазрат Алишер Навоий пойдеворини қўйган романтизм ўз кўрки ва тароватидан айрилган эди. Замонида уммондек қайнаб-тошиб турган бу оқим эндиликда жилға қадар саёзлашиб қолганини тан олишга мажбурмиз. Дунёни хаёл-фантазиянинг чексиз қудрати ёрдамида ҳис қилиш ва тушуниш завқи, китоб мутолаасига вақт ҳам, имкон ҳам тополмаётган фуқаро эмас, адиб ва шоир учун ҳам камёб неъматга айланди.

Аччиқ сабоқлар кўрсатдики, кўнгил ва изтироблар тарғиботчиси — ҳақиқатгўй ва адолатпарвар адабиёт хиёнат билан тил топишган ёлғон ва омонат маслак билан келишолмайди. Эътиқод адабиёти аввало собит юракка, кейин эса, ростгўй, эҳтиросли, исёнкор ва аламнок каломга суяниб яшайди, айни пайтда, у, эҳтиёж сезса, дилдан чиқазиб бемалол чуқур хўрсинади, ўксинади, таъна-зарда тошларини отади; гоҳида ҳижрон саҳросида мажнунона сайр қилади, гоҳида ёлғизлик билан дийдорлашиб, тўйиб-тўйиб лайливаш йиғлаб олади — дарди-ҳасратини тўкади; гоҳо қаҳқаҳа отиб кулади — ҳажвий иқтидорини намойиш қилишдан ҳайиқмайди.

Ҳаётда ҳамиша инкор ёнида инкор яшайди, шунга ўхшаш, шўро бино қилган машъум робот ёнида эътиқод адабиёти ҳам куртаклай борди. Шўро истило қилиб турган нажот қалъаси — юракни қайта забт этиш, унга ҳурлик, шижоат, саховат, матонат ва эҳтирос бағишлаш учун тарихий кураш бошланди. Азал бўстонининг сарғайган сарҳадларига аста-секин кўкламий нафаслар уфурди. Яловбардор устоз Абдулла Қодирий шўро тутқазган қалам билан «Обид кетмон»га қўл ургани, аммо, аввалги асарларидаги каби, унга кўнглини қўшолмагани боис чеккан армонли изтироб кўнгил сари юз бурган асарлар озиқаси бўлди.

Бедор, ғазабнок, инқилобчи сўз шўро бўғзига қадалган ханжар эди, буни яхши билгани учун у танқид нигоҳи билан «Навоий»дек руҳият оламида баланд парвоз қилган полотно авра-астарини ағдарди. Сўнгроқ «Юлдузли тунлар» маломатга дучор қилинди.

Умуман, шўро танқиди халқ адабиёти табиати, ўзига хос хусусиятлари, миллий фикрлаш тарзимиз, эзгу сўз қадри, ниҳоят, кўнглимиз нолалари билан ҳисоблашишни ортиқча ҳисобларди. Шунинг учун ҳам маддоҳликни кўтар-кўтар қилди, аксинча, хушомад билан келишолмаган ошкораликни ерга уриш билан шуғулланди. Оқибатда, бундан ҳақиқат муттасил азоб чекди, ҳақиқат неча бор букилди, неча бор синди: кўпгина зийрак кўзли истеъдодлар сохта гуманизм соясида қолиб кетишди, бир қанча ҳамкасбларимиз дунёдан қадр ва иззат нималигини билмай ўтишди.

Кўп узоққа бормайлик, тарихимизга ҳурмат билан қараган, заргарона сўз устасига айланган Явдот Илёсов, Миркарим Осим каби адиблар ижоди кеча ё бугун ҳаққоний қийматини топгани ва етарли баҳосини олганига ишонолмайман.

Кейинги бир-икки йилда анъанавий йўлда яратилган насрий асарлар орасида «Жудолик диёри» романи мустабид тузумдан безган ўзбек халқи миллий урф-одатларига уйғун жаранглаши билан эътиборлидир.

Аввало «Жудолик диёри» романи, оҳорли, латиф сўзларга суянган ҳолда, кўнгил оламига дадил юриш қилгани билан хазинамиздан муносиб жой эгаллади. Асар, бош-охир, киндик қони томган маконигина эмас, ўзлиги, хотираси, тили, иззат-нафси топталган, ниҳоят, айрилиқ аламига дучор бўлган, ҳурликка интилган қалби тутқун қилинган ҳамюртларимиз билан дардлашув — баҳсдир. Ҳалигача шундай жозибали асар мунозара манбаига айланмагани, умуман, Мурод Мансур ижоди тегишли баҳосини олмагани хусусида танқидчилик ўйлаб кўрса бўларди.

Эътиқод ва кўнгил адабиётининг мустаҳкам заминида Шукур Холмирзаевдек забардаст адиб қалами бетакрор овози билан шаклланганини диққатга молик ҳодисадир. Ростдан ҳам Шукур ака ҳикоялари аллақачон жаҳонга танилиши ва бу хайрли юмушни танқидчилик ўз зиммасига олиши лозим эди. Ҳаққоний сўз — ғам чекувчи фидойи калом Шукур ака ҳикояларининг қони ва жонидир. Афсуски, улар тилининг бийронлиги, тасвир йўналишидаги эзгулик ва табиийлик сири ҳамон қулф-калитлигича турибди. Аввалги талқинлар ўз йўлига, энди санъаткор адибимизни бошқатдан кашф қилмоғимиз лозим.

Ҳозирги адабий жараён шиддати Омон Мухтор, Тоҳир Малик насрида ҳам равшан кўринади, Рауф Парфи, Маъруф Жалил, Чўлпон Эргаш, Икром Отамурод, раҳматли Шавкат Раҳмон, Тилак Жўра шеъриятида кўзга яққол ташланади. Улар қаламига мансуб асарларда сараланган сўз аввало руҳиятимизга дахлдорлиги билан қимматли бўлиб, кенг миқёсли назарий тадқиқотга лойиқ эканлиги бор ҳақиқатдир.

Йирик адабий ҳодисага айланган «Шайтанат» қиссаси аллақачон кенг омма оғзига тушди, лекин ҳанузга қадар танқидчилик назаридан четда қолаётгани ажабланарлидир. Менимча, жиноят изидан қувиш баҳонасида бемалол кўнгил ва руҳ иқлимига қадам қўйган «Шайтанат» шарқона-миллий детективнинг анча мукаммал намунасидир. Муаллиф жанр имкониятларини, улардан самарали фойдаланган ҳолда, руҳий-маънавий ва ахлоқий-ижтимоий муаммоларнинг бадиий талқинига сафарбар эта олган.

Руҳимиз ва кўнглимизда илдиз отган манқуртлик асоратларини батамом йўқотиш учун бадиий ижод ва адабий танқид бир ёқадан бош чиқариб курашмоғига тўғри келади. Лекин узоқ вақт шўро ақидаларидан озиқланиб келган ҳар иккала жабҳа бир думалаб янгича қиёфага кириши қийин, бу ўта мураккаб ва масъулиятли жараёндир, зеро, бу йўлда бор куч-ғайратни ишга солиб, астойдил заҳмат чекишга мажбурмиз.

Менимча, адабиётимиз, хусусан, адабий танқидимиз маҳдудлик ўзанига тушиб қолиши боболар сайқал берган ва суянган илми ғариба аталмиш сарчашма кўзи кўмиб ташлангани билан ҳам бевосита боғлиқдир. Таниқли адабиётшунос Абдуғафур Расулов «Илми ғарибани қўмсаб» рисоласида диққатимизни айнан шу борадаги йўқотишлар сабабли адабиётимиз миллий бадиий безакларини оврўпача тасвир-ифода йўсинига арзон-гаровга қурбон қилганига қаратади.

Илми ғариба санъатига бегоналик ҳали узоқ муддат бизга қимматга тушавериши аниқдир. Вақтли матбуотда босилаётган айрим мақолалар ва тақризларни ўқиганимизда буни яққол ҳис этамиз. Янгиланиб бораётган миллий танқидчилигимизда ҳозирча чуқур профессионализм ва самимият, атрофлича таҳлил ва ҳаққоният етишмай турганини ошкора айтсак фойдадан холи бўлмайди.

Бу кун учун янада фаол ҳаракат, соғлом фикрлаш тарзи, эътиқод билан тўйинган тажриба, кенг миқёсли ўткир нигоҳ сув ва ҳаводек зарурдир. Ҳар биримизни куюнчак сўзнинг ардоқли майдони интизор кутиб турибди. Ана шу майдонга бот-бот назар солаётган ҳамкасбимиз Мавлон Икром принципиал ва ростгўй муносабатгина ўзини оқлашини яхши англашига аминмиз. Фақат у Эркин Усмоннинг «Сулаймон овчининг кучуги» ҳикояси ҳақида мулоҳаза юритганда санъатгагина хос русумлардан чекинади. Ушбу ҳикоя ов баҳонасида ҳордиқ ёзмоқчи бўлган содда-тўпори йигитлар кўнгли-хаёлида кечган сархуш ҳолатлар ифодаси эканини унутиб, муаллиф олдига, бадиият талаблари эмас, нуқул овчилик қонун-қоидалари ва зоология фани далилларини қалаштириб ташлайди.

Адабий жараёнга аралашишни ёқтиришига қараганда Отаули бадиий ижод, умуман, бадиият, шакл ва мазмун, драматизм манбаи ҳисобланган сўз дардини, турли иборалар, поэтик-насрий воситалар моҳиятини тузуккина тушунадигандай кўринади. Кўпгина таниқли адиблар билан бемалол баҳсга киришади, хусусан, Омон Мухтор романлари интеллектуал қиёфасига қизиқиш билан қарайди, улар теран маъноли мажозларга бойлигидан қувонади.

Аммо образли тасвирни негадир Отаули ҳазм қилишда қийналаётгани сезилиб қолади, кузатув ва талқин жараёнида унда иккиланиш пайдо бўлади, у ўз хулосасидан ўзи шубҳага тушади, яъни Омон Мухтор романлари мозаика тоифасидаги нарсалар эканига бошқаларни зўр бериб ишонтиришга урина бошлайди.

Бундан ташқари Отаули «Жудолик диёри»даги Баҳриддин образига юзаки якун ахтаради, бунинг тақдири афсонага ўхшайди, дея каромат қилади. Тўсатдан йўқолиб қолган, яқин-орада хориждан дараги чиққан баҳриддинлар сон-саноқсиз эканини ўйлаб ўтирмайди. Кейин, «Жудолик диёри»ни «шаҳар» мавзусидаги романлар сирасига киритади. Ваҳоланки, у, юқорида айтганимдек, айрилиққа дучор қилинган кўнгил изтироблари кўзгусидир.

Маълумки, қадимият руҳи, мозий дунёси, кечмишга хос миллий оҳанг ва фикрлаш-тасвир йўсини, айниқса, тарихий мавзудаги асарда бўртиб туриши керак. Бу борада ҳам Отаули бемалол тортишади, фақат ўз хоҳишига қулоқ тутаётганига аҳамият бермайди. «Маҳмуд Торобий»ни текшира туриб, ушбу роман мўғул босқинчиларига қарши ҳаётмамот курашлари тўғрисида атрофлича тасаввур уйғотишини эътироф этади-да, сал кейинроқ яна ўзини ўзи инкор этиб, романдан унча кўнгли тўлмаганини қистириб ўтади.

Бадиий адабиётнинг энг ишончи қуроли имо-ишора эканини Отаули ихлос билан таъкидлайди, ҳатто «им»ни тушунмаган «дим»ни қаёқдан тушунсин, дея, ғофил кишиларга қарата учириқ ҳам қилади. Вақти келганда эса, ўзи «коса тагидаги нимкоса»дан, жонли сўз ботини, иборалар қатида пинҳон қочиримлардан рўйи-рост тонади. Услуб, драматизм, характерлар, мажозий-аллегорик образларни кузатиш ва чоғиштириш ўрнига «йилт этган ёруғ нур» топишга тушиб кетади.

Таъбирки, Отаули хоҳласа оппа-осон илғаши мумкин бўлган ойдинлик «Фано даштидаги қуш», «Мавҳумот» романларида эзгин тасвирга асосланган бадиият қатламлари, санчиқлар билан тўйинган изтироблар тўлқини қатлаbooридадир.

Сир эмаски, сўз оламида яшаш, сўз билан биргаликда дард чекиш ижодкор қисматидир. Кўп ҳолларда эса танқидчилик негадир ўз майли қобиғига ўраниб олади. Оқибатда бир неча йил сурункали давом этадиган азобли изланиш — игна билан қудуқ қазишдан ҳам оғирроқ ижодий меҳнат устидан бир зарб билан оппа-осон чизиқ тортиб юбориш ҳоллари рўй беради. Бу ўзига хос иллатдир, ундан тезроқ қутулишимиз, холисликни қурол қилишимиз лозим.

Бугун ўзлигимизга қайтмоқдамиз, демак, яқин-орада ўз сўзимиз ва ўз миллий фикрлаш-тасвир тарзимизга ҳам қайтамиз. **Тобора чекинаётган фалокатдан эзгуликни қадрловчи инграқлар ва тўлғоқлар лаззати узил-кесил қутқаради. Оддий ҳаётда ҳам, ҳаракатчан сўзни юпанч билган ижод уқубатлари қўйнида ҳам ҳар биримизга ғусса ва оғриқ нашидасидан илҳомланган дил энг ишончли ва энг содиқ ҳамхонадир.**

Ориф ФАРМОН

Кўпинча тасвирланадигандек кал ҳам, сочи оқ ҳам эмас, кўзойнак тақмаган ёзувчи режиссёр сценарий қилмоқчи бўлган ҳикоясини ўқиб бера бошлади.

— «Уч оғайни барча тайёргарликни кўриб бўлдилар ва йўлга тушдилар. Ҳаммаларининг елкасида оғир сафар халтаси, оёқларида ишчилар ботинкаси, эгниларида жинси шим, куртка...»

Шу ерга келганда режиссёр қўлини кўтариб тўхтатди ва деди:

— Яхши. Фақат улар очнаҳор йўлга чиқмасин-да. Битта қўй сўйиб ош қилишсин. Қиттак-қиттак ҳам бўлсин, кетар жафосига... Дарвоқе, уч оғайнидан бирининг ролини мен ўйнайман... Ҳа, битта ошми, димламами пиширилмаса бўлмайди, кўпчиликмиз — операторлар, чироқчилар, шофёрлар, асиссентлар дегандай...

— Бўпти, қўшаман, — ёзувчи белгилаб қўйди ва давом этди: «Улар тушгача юришгач, тоғ бошланди. Айни баҳор пайти. Ҳаммаёқ «талашиб» ўсган сарғиш-яшил майсалар билан қопланган, улар орасида юзлаб-минглаб лолақизғалдоқлар бамисоли чўғдай ловуллаб кўзларни қамаштиради. Тўрғайлар ҳуштак чалиб учиб қўнади. Осмонда бир жуфт лочин оҳиста айланади. Ҳаким чуқур нафас олиб теваракка тикиларкан, деди:

— Мана шу ерда чодир тикиб маза қилиб ётсак бўлмайдими? Қаранглар, қандай жаннатий жойлар!

— Биз дам олишга чиққанимиз йўқ-ку, — эътироз билдирди Нодир. — Хазина нима бўлади?

Гапга Олим қўшилди:

— Озиқ-овқат ҳам ҳисобли.

Улар йўлда давом этдилар. Қирлар, довонлар, чўққилар бирин-кетин ортда қолаверди. Юра-юра катта дара устидан чиқиб қолдилар. Дара турли дарахт ва буталар билан қопланганди, пастда шариллаб сув оқиб ётарди. Дўстлар маҳлиё бўлиб турарканлар, жаранглаган кулги овозидан тоғ акс-садо берди. Бир тўп қизлар кулишиб, ҳазиллашиб лола терардилар...»

Шу ерга келганда режиссёр жонланди, кўзлари ёниб қўлларини бир-бирига ишқади.

— Ҳозир, ҳозир! — дея хитоб қилди у. — Сиз мана бундай тасвирланг. Қизлар ечиниб чўмилишяпти.

— Баҳор пайти-ку, — деди ёзувчи, — ҳаво салқин.

— Воқеани ёзга кўчирамиз.

— Қизлар лола теряпти-ку...

— Э, улар ёнғоқ теришади.

— Тоғ сувида ёзда ҳам чўмилиб бўлмайди, қор эриб тушади-да.

— Шу ҳам проблемами, бирорта кўлмакча топамиз.

Ёзувчи ноилож буни ҳам белгилаб қўйди ва яна ўқий бошлади:

— «Йигитлар аста-секин қизларнинг ёнига тушиб бордилар. Қизлар қўрқиб яширindилар.

— Қизлар, қўрқманглар, — деди шунда Олим, — сизлардан йўл сўрамоқчимиз холос.

Буталар орасидан қизлар чиқиб келдилар...»

Ёзувчи қоғоздан бошини кўтарди ва деди:

— Буёғида тоғ қизларининг гўзаллиги тасвирланади. Ўқийми?

— Йўқ, тушунарли, — деди режиссёр кўзларини қисиб. — Ана ўшандай асал қизлардан топамиз... Хўш, кейин йигитлардан бири қизлардан биттасини севиб қолсин. Э, келинг, уччаласи учалласини севиб қолаверсин, биздан нима кетди.

— Майли, — деди ёзувчи қоғоз варақларкан.

— Ана энди олтовлон ширин қўшиқларни куйлаб, тоғни жаранглатиб, а! Ҳа, зўр, зўр! Ие, бу, қаҳрамонларнинг қоринлари очқамайдими?

— Халталаридаги овқатлари тугаган.

Режиссёр завқ билан чапак чалди.

— Жуда яхши! Битта кийик отишсин... Оҳ, кийик гўштини арча ўтинида пиширганга нима етсин. Ҳа, айтгандай, қизлардан бири ғир этиб бориб беш-олтита арақми, коньякми топиб келсин. Мана шуларни қўшинг.

— Хўп, — деди ёзувчи бош силкиб. Кейин ўқишни бошлади: — «Йигитлар йўлни сўраб олишгач, кетишга отландилар...»

— Қаёққа кетади?

— Йигитлардан бирининг бобоси ўттизинчи йилларда тоғдаги ғорга хазина яширганларини айтган бўлади. Шу ғор томонга.

— Йўқ, ҳозирча кетмай турсин, қизлар яшайдиган қишлоққа боришсин. У ерда тўйнинг устидан чиқиб қолишади. Йигитларни тўйга таклиф қилишади.

— Хўп, кейин қачон кетишади?

— Э, уч-тўрт кун дам олмайдиларми? Масалан, ўша қишлоқликлардан бири йигитлардан бирининг курсдоши экан, дейлик. У уйига меҳмонга олиб кетади, қўй сўйиб зиёфат қилади.

— Шу билан тамомми?

— Тағин нима керак? Хазина қидириб бориб хазина топишди, яъни қизларни! Ҳақиқий хазина олтин, кумуш эмас, балки севгилисини топиш деган рамзий тасвирни беряпмиз. Бундан ташқари, романтика, гўзал қизлар, тоғлар манзараси.

— Ҳажми кам-ку? Менимча, етмайди.

— Қайғурманг, дўстим, қайғурманг. Бунинг йўли осон — қўшиқлар, тўй, зиёфатларни ҳар қанча чўзса бўлаверади. Қайтиш пайти эса қоп-қоронғуда кечади — экран қорайиб тураверади, тураверади. Хуллас, ишга!

Бахтиёр РИЗО

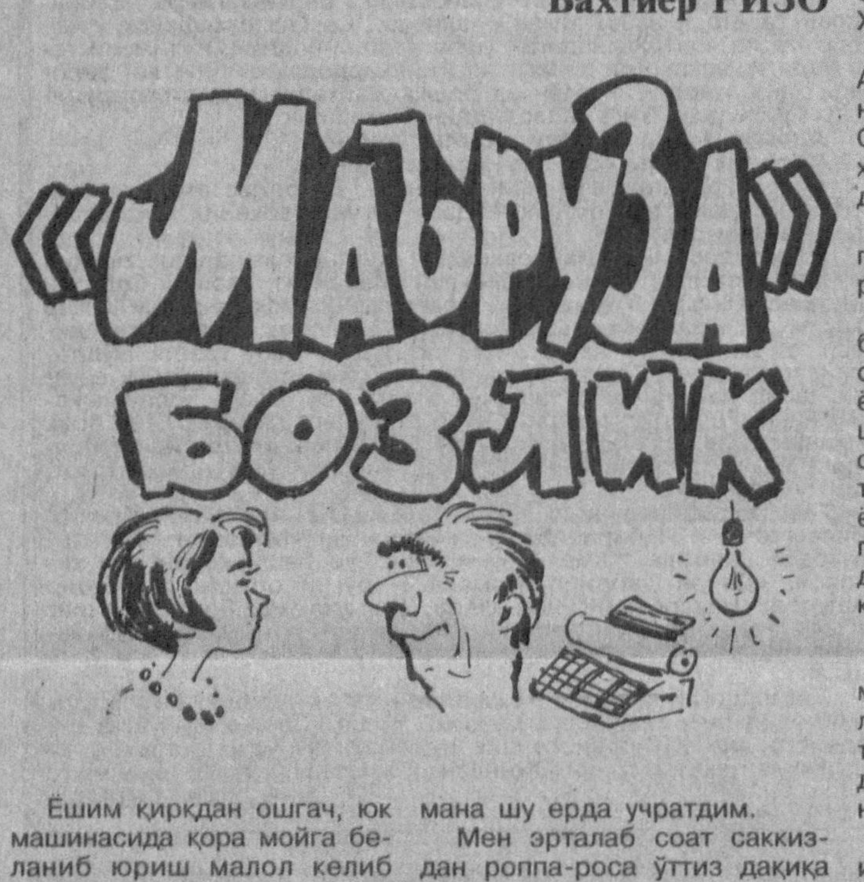

Ёшим қиркдан ошгач, юк машинасида қора мойга беланиб юриш малол келиб қолди. Таниш-билишни ишга солиб, каттагина идоранинг бошлиғини олиб юрадиган «Волга» машинасига ўтиб кетдим.

Одамзоднинг ишчанини мана шу ерда учратдим.

Мен эрталаб соат саккиздан роппа-роса ўттиз дақиқа ўтганда бошлиқнинг дарвозахонасида ҳозир бўламан, олти яримда уйига элтаман. Кун бўйи бекорчилик. Аҳён-аҳёнда у ер-бу ерга йиғилишга олиб бораман, гоҳида узоқ-яқин сафарлар ҳам чиқиб туради. Ҳаммаси иш пайтида.

Шу алфозда икки ой ўтди. Аммо кейинроқ раҳбаримизнинг ишчанлиги тутиб кетди. Оромига путур етди. Тунда ҳам тинмайдиган одат чиқардик.

Хўжайинни уйга элтаётган пайтимда йўл-йўлакай топшириқ берадилар:

— Йўлчивой, ҳозир уйга боринг-да, икки соат дам олинг. Кейин ишхонага бориб, ёрдамчим Аломатхонни машинкаси билан бизникига олиб келинг, менга маъруза тайёрлаётганди. Кечаси ўзим ёрдам бериб тугатмасак, улгурмаймиз. Эртага бошқармада мажлис бор. Мен сўзга чиқишим керак. Тушунарлими?

— Тушунарли.

Тайинланган пайтда Аломатхонни машинкасию қоғозлари билан элтаман, гоҳ ярим тун, гоҳ тонггача дарвозахонада, машина ичида мудраб, нутқнинг тугашини кутаман.

Ичкаридагилар ҳам қаттиқ ишлайди, шекилли, чироқ ўчмайди.

Маъруза битгач, хўжайин овоз берадилар, машинкани олиб чиқаман, Аломатхонни уйига, машинкани ишхонага элтаман.

Қизиғи шундаки, кўпинча эртасига ҳеч қаёққа бормаймиз.

Тунда минг азобда тайёрланган нутқ нобуд бўлади.

Бошлиғимиз бундан кўп ҳам хафа бўлмайди. Навбатдаги йиғилиш учун янги маъруза тайёрлашдан эринмайди, мен эса машина билан Аломатхонни ташишдан.

Баъзан бошқа ишлар кўпайиб, мажлислар ўтказилмай қолади, хўжайин уйқудан қолмайдиган, мен кечаси тентирамайдиган бўламан.

Бир вақт қарасангиз, мажлислар яна авж олади. Деярли ҳар кеча маъруза тайёрлаймиз...

Ўйлаб қарасам, мажлисбозлик мавсумлари ҳам қизиқ экан, нуқул хўжайиннинг қийналиб қолган пайтларига тўғри келади. Аксига олиб хотини дам олишгами, меҳмондорчиликками кетган бўлади, хўжайин иссиқ-совуқсиз қолгани етмагандек, яна туни билан маъруза ёзади...

Киройи бошлиқ бўлсанг, ана шунақа ишчан бўлсанг-да!

ҲУМОЮН МАҚБАРАСИ — МУҲАББАТ ТИМСОЛИ

Деҳлида нашр этиладиган «Ҳиндистон келажаги» журналининг 1999 йил апрел сонида Бобурийлар сулоласи томонидан қурилган маданият обидалари ҳақида ёш тадқиқотчи олим Носир Реза Хоннинг мақоласи чиқди. Ушбу мақоланинг қисқача таржимасини муштарийлар ҳукмига ҳавола этиш олдидан Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримқул Қодировга мурожаат қилдик:

— Мақолада Мирзо Ҳумоюн мақбараси ҳақида яхши лавҳалар берилган, фақат айрим жузъий фактларга аниқлик киритиш лозим, — дейди П. Қодиров. — Мақбара Ҳумоюннинг катта хотини Ҳожи бегим томонидан қурилганлиги айтилади. Бу қисман тўғри, лекин мақбарани қуришга Акбаршоҳнинг онаси Ҳамида бегим ҳам катта ҳисса қўшган. Бу эса тарихий манбаларда, масалан, ҳинд олими Муни Лаълнинг «Акбар» номли китобида кўрсатилган. Бу ҳақиқатга тўғри келади, чунки мақбара қурилишига катта маблағ кетган. Бу маблағни подшоҳ Акбар ва унинг онаси ажратганлар. Ҳожи бегимнинг бир ўзи бундай катта мақбарани қура олмас эди. Ана шулар ҳисобга олинса, тарихий ҳақиқат тўлиқ айтилган бўлади.

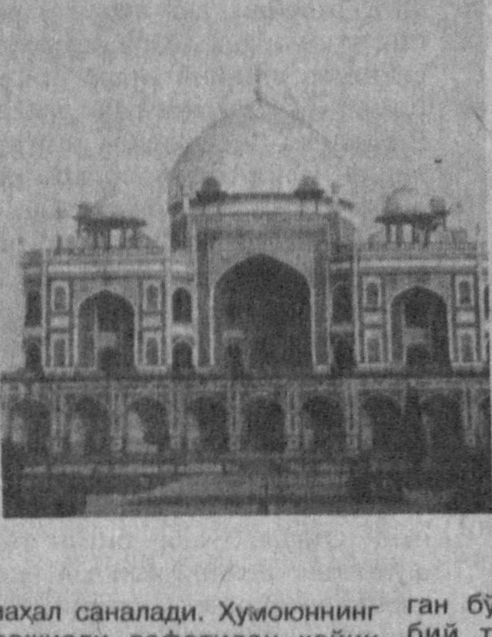

Бобурийлар даврида ҳақиқий муҳаббатдан илҳомланиб қурилган икки улуғ ёдгорлик — Ҳумоюн мақбараси ва Тожмаҳал саналади. Ҳумоюннинг фожиали вафотидан кейин унинг аёли Ҳожи бегим суюкли эри учун Ҳумоюн дафн қилинган жой, Деҳлидаги Ямуна дарёси бўйида мақбара қуришни ният қилади. Ҳумоюннинг ўғли ва вориси Акбар онасининг бу орзу-ниятларини рўёбга чиқариш учун зарур маблағларни ажратади. Эрон, Ҳиндистон ва Марказий Осиё санъатининг анъаналари уйғунлашган Ҳумоюн мақбараси Бобурийлар сулоласининг илк муҳим ёдгорликларидан ҳисобланади.

Айтишларича, мақбара 1571 йили қурилган бўлиб, унинг меъмори эронлик Мирак Мирзо Ғиёс бўлган. Мирзо Ғиёс мақбаранинг лойиҳасини яратди, аммо мақбаранинг тикланишини кўра олмади. Мақбара қурилишини унинг ўғли ниҳоясига етказди. Ҳумоюн мақбарасининг ноёб тарҳи кейинчалик бошқа бобурийлар ёдгорликларини қуришда намуна бўлиб хизмат қилди. Мақбара Ямуна дарёси қирғоғида, атрофи девор билан ўралган боғнинг марказида жойлашган бўлиб, жанубий ва ғарбий томонида дарвозалар мавжуд. Боғ «Чаҳор боғ» кўринишида яратилиб, Бобур кейинчалик боғнинг намунавий режасини яратиб, унинг ҳандасавий шаклини мукаммаллаштирди. Бу боғ ҳам Бобурийлар салтанатининг сўнгги меъморий ёдгорликлари, яъни мақбаралар учун намуна бўлиб хизмат қилди ва бошқа мақбаралар унга тақлидан қурила бошланди.

Ёдгорлик асосан қизил тошлардан қурилган бўлиб, улар мақбаранинг янада гўзал кўринишини таъминлайди. Арк ва пирамонлардаги оқ мармар ва қора тоғ жинслари дид билан безатилган бўлиб, нақшлар кўринишидаги гўзаллик ва жимжимадорлик кишини мафтун этади. Иншоотда ўша давр меъморчилигида биринчи бўлиб, Эрон ҳамда Марказий Осиё ёдгорликларига хос бўлган қўш гумбаз усули қўлланилган. Мақбаранинг марказий арки билан ён томондаги арклар бинога икки қаватлидек кўриниш беради.

Бу ёдгорликнинг ўзига хос томонларидан бири махсус пардалар бўлиб, уларни «жали» деб аташади. Бу пардалар кейинчалик Бобурийлар сулоласига меъморчилиги учун одат тусига айланди. Мақбара баландлиги иккинчи қаватга етадиган олти бурчакли марказий зал ва унинг атрофида жойлашган олти қиррали ҳужрачалардан иборат. Император Ҳумоюннинг қабри шимолдан жанубга томон жойлаштирилган. Шуни ҳам айтиб ўтиш кераккки, Марказий залнинг уч томони ҳам «жали» билан ўралган.

Фалакнинг гардишини кўрингки, 1857 йили мақбара Бобурийлар сулоласи инқирозининг гувоҳи ҳам бўлди.

Асқарали МАДАЛИЕВ,
«Туркистон-пресс»

Дил изҳори

ШОГИРДЛАРИ СОЧИДАН КЎП, ЎЗИДАН КАТТА...

Устоз Маҳмуд Саъдий билан анчадан бери бир гурунглашиш ниятидаман, аммо у кишини дурустроқ тутиб бўлмайди.

— Бугун қалам ҳақи берилади, келиб қолар, — дейишади ҳамкасблар, аммо устоздан дарак бўлмайди.

— Эртага маош куни, тушдан кейин албатта келади, — деб кўнглимга таскин беришади улар. Бундай кунлари ўзим ҳам анча барвақт отни йўрғалатиб қолишим боис, барибир учрата олмайман. Охири, омадим юришиб, коридорда дуч келиб қолдик. «Сизга бир нарса ташлаб кетишганди...» деб хонага бошладим.

— Хўш, нима ҳақда гаплашмоқчи эдинг?

Қўлимда «Алпомиш» китоби турувди.

— Алпомиш ҳақида, — дедим...

Маҳмуд ака дарҳол гапимни илиб кетди.

— Ёзувчи Алишер Ибодинов Норбой акага (домла Норбой Худойберганов — Р. М.) имтиҳон топшираётиб, ҳаяжонланиб: «Толстой қазига ўхшайди», деб юборибди. Бу сўзни эшитган Норбой ака роса мириқиб хо-холабди. Аслида Алишер Абдулла Қаҳҳорнинг Толстой ҳақидаги фикрини айтмоқчи бўлган: Толстойнинг асарлари қазига ўхшайди, чайнаганинг сайин мазаси чиқаверади. Бу «Ёшлар билан суҳбат»да бор. «Алпомиш» ҳам худди шундай. У Толстой асарларидан ҳам бир неча бор юксак. Чунки «Уруш ва тинчлик» ёки «Анна Каренина»ни битта одам ёзган. «Алпомиш»ни эса, минг йиллар давомида минглаб шоирлар яратган...

* * *

Маҳмуд ака гапиряпти, гапиряпти... Мен эса унинг Самарқандда экскаваторчи бўлиб ишлаганини эсладим. Бир вақтлар буни унинг ўзи айтиб берувди. Мидҳат деган бир экскаваторчи бўлар эди. Экскаваторнинг тупроқ олувчи чўмичи қаёққа бурилса, Мидҳатнинг лаб-лунжи ҳам ана ўша ёққа қараб буриларди. Маҳмуд ака ўзининг лабини олдинга чўзиб, чўччайтириб, йиғиб, ялпайтириб кўрсатади.

— Ўнгга мана бундай, чапга мана бундай, чўмичга тупроқ олаётганда мана бундай... — Маҳмуд ака лаб-лунж пантомимасини жуда маҳорат билан ижро этади. Мен бир вақтнинг ўзида ҳам экскаваторни, ҳам экскаватор чўмичини, ҳам Мидҳатнинг ҳаракатларини тўлиқ тасаввур этган эдим ўшанда...

* * *

— ...»Алпомиш»да ана шунақа лавҳалар жуда кўп. Масалан, Барчинни чимилдиққа олиб кириб кетилиши саҳнаси. Унда элимизнинг тўйдаги барча урф-одатлари тўлиқ ифодаланган...

* * *

...Бугун эрталаб ишга келаётиб, негадир Маҳмуд акани эсладим, йўқ, Маҳмуд акани эмас, унинг тахаллуси ҳақида ўйладим. «Саъдий»... Зўр тахаллус топган-да. Саъдин деган номдан олган бўлса керак, фамилияси Саъдинов-ку! Ёшлигимда қишлоғимиздаги Саъдин бобони нега Саъдин дея аташганини ҳеч тушунмасдим, бироқ кейинчалик Шайх Саъдийни ўқидим. Саъдин, Саъдий дегани нима дегани экан? Кейинчалик бу сўзни «Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»дан топдим. Ўзаги «Саъд» — бахт, толе, иқбол маъносида экан. Мисол ҳам берилган:

Толиъи саъд ёрлиқ қилди,
Қаламим дурнисорлиқ қилди.

(«Сабъаи сайёр»)

Демак, Саъдий дегани Бахтиёр дегани экан...

* * *

...Маҳмуд аканинг менга берган саволидан ҳушимни йиғдим.

— «Сўнгу» дегани нима эканини биласанми?

— Йўқ...

— ...Бир вақт ўқиган эдим. «Ўтовга сўнгу суялган». Шу сўз ҳеч менга тинчлик бермади. Луғатларни изладим. «Қадимги туркий сўзлар» луғатларини титдим. Охири топдим. Бу сўз «найза» дегани экан...

* * *

...Мен таниқли ёзувчи Хайриддин Султоннинг «Бобурийнома» маърифий романидаги 70—80-йиллар «Гулистон»и ҳақидаги фикрларини эслайман. «70—80-йиллар бу даргоҳ сўз бўстонининг чинакам гулистонига айланган эди...»

«Гулистон» ва «Бўстон»дан сўнг хаёлим Шайх Саъдийга кетади. Сўнг қаршимда адабиёт ҳақида гапираётган Маҳмуд Саъдийга тикиламан. Бу киши «Бобурийнома»да шундай таърифланган эди:

«Яна бири Маҳмуд Саъдий эди, адабиёт ва санъат бўлимининг мудири эди. Самарқандлик эди, асли фамилияси Саъдинов бўлиб, Саъдий тахаллусини олган, Асқад ака ҳазиллашиб «Шайх Саъдий», дер эди. Китобининг кўплиги ва ижодий маҳсулининг камлиги билан машҳур эди. Ишга мудом кеч келиши шуҳратига шуҳрат қўшган эди. Матбуот заҳматкаши эди, умр бўйи турли хил кимсалардан мутафаккир ясаш билан машғул бўлди. Адабий танқид касби эди...»

* * *

Маҳмуд Саъдийни ҳамма устоз деб атайди. Ҳатто машҳур адабиётшунос олим Матёқуб Қўшжонов ҳам. Мен илк дафъа устознинг номини талабалигимда эшитганман. «Маҳмуд Саъдий фалон куни келгин, деди» ёки «Бу мақолани Маҳмуд Саъдийга берма, Аҳмадга бер. Аҳмад кўп чўзиб юрмай, тезроқ чиқаради»... Бу ном қулоғимга жуда таниш эшитилди. Шу билан бирга, Саъдий деган тахаллус хаёлимни ўз-ўзидан узоқ ўтмишга, тарихий адабий davraларга, мумтоз шеъриятга бошлади. Жуда машҳур одам экан, ёнига ҳам яқин йўлолмасманов...

Жуда тўғри ўйлаган эканман. Устоз Шарқ мумтоз адабиётини ҳам, тарихни ҳам, ҳозирги замон адабиётини ҳам жуда биларкан. Ёнига яқин йўлашим ҳам осон кечмади:

— Хўш, нима обкелдинг?

— Мақола...

— Мақола, отинг нима?

— Рустам...

— Рустам... Ҳаа-а (мақолани кўради). Ия, бу мақоланинг сарлавҳаси қани? Сарлавҳа йўқ-ку?!

Мен ажабландим, ана, сарлавҳа турибди-ку, жаҳлим чиққанини билдирмадим.

Маҳмуд Саъдий менга жиддий тикилиб турибди. Ичимда гапирганимни билиб қолди-ёв. Қизариб кетдим...

— Бор, сарлавҳа топиб кел, бунинг — сарлавҳа эмас.

«Бунинг сарлавҳа эмас» деган сўзларидан сўнг ўзимга келдим. Шунда устознинг мен билан ҳазиллашмаётганини тушундим. Хонамга келиб мақолани қайтадан ўқидим, қайтадан кўчирдим. У бир истеъдодли шоир дўстимнинг шеърий китоби ҳақида эди. Унинг шеърлари зўр эди-ю, бироқ иккита китоб чиқарган бўлиб, икки китобининг ҳам номи иккита-ю, мундарижаси битта эди. Менингча, бир китоб иккинчи китобдан ҳам тузилиши билан, ҳам мазмуни билан, ҳам бадиий-эстетик йўналиши билан фарқ қилиши керак эди. Сарлавҳанинг таг маъносида ана шу фикримни ишора қилишни лозим топдим. Тушунган тушунади. Масалан, ўша китобларнинг бири, «Сени соғинаман», иккинчиси «Кўнгил» дея номланган эди. Мен эса мақоламга «Сени соғинаман, кўнгил!» деган сарлавҳа қўйдим.

Сарлавҳа устозга маъқул бўлди.

* * *

Мана, мен ҳам таҳририятда ишлаяпман. Тўйда ҳам, азада ҳам, меҳмондорчиликда ҳам ўзининг мақоласи қачон чиқишини сўраб, жанжал қилувчиларни кўриб, устозга нақадар қийин бўлганини ана энди ҳис этаяпман.

* * *

Бир куни ишга борсам, ишхонадагилар хафа. Устозни машина уриб кетибди. Хайрият, худо сақлаб соғ-омон қолибди. Лекин оғир тан жароҳати олибди...

Муҳарриримиз бошчилигида устозни кўргани касалхонага бордик. Маҳмуд аканинг ранглари сарғайган, соқоллари ўсган, қушдайгина бўлиб ётибди. У киши назаримда бирданига қариб қолгандай туюлди. Хонага киришимиз билан юзини деворга бурди. Кўнглим бузилиб, томоғимга кўзёш тиқилди.

— Мен ўзимга йиғлаётганим йўқ, Равшанга йиғлаяпман. Мен-ку бола-чақамнинг бахтига соғ қолдим. Унинг болалари энди нима қилади? — дер эди устоз.

Ўшандан бир неча ой бурун Равшан Файз деган истеъдодли шоир дўстимизни машина уриб кетиб, нобуд қилган эди. Маҳмуд ака ўзининг шу ҳолатида Равшан Файзни ҳис этаётган эди.

Ўша куни дўхтирлардан яна бир гапни эшитдим. Тезлик билан келаётган машина Маҳмуд акани оёғидан уриб кетади. Маҳмуд ака бир ёққа, қўлёзмалар олиб юрадиган қўлидаги портфели бошқа ёққа учиб кетади. Кучли зарбдан портфелнинг оғзи очилиб кетиб, ичидаги қўлёзмалар ҳар ёққа сочилади. Маҳмуд ака ўзини ердан кўтариб олаётган одамларга қараб:

— Мени қўяверинглар, қўлёзмалар қолиб кетмасин, қўлёзмалар, — дермиш...

Маҳмуд ака узоқ вақт даволанганидан сўнг яна ишга қайтди. Соппа-соғ, феъл-атвори ҳам, кайфияти ҳам ўша-ўша. Фақат оёғини бир оз оқсаброқ босади. Лекин ҳеч кимга гап бермайди. «Адабий танқид» бўлими аввалгидек гавжум. Маҳмуд аканинг муаллифлар билан соатлаб гаплашиб ўтиргани туфайли Аҳмад Отабой хонада ишлашда қийналади. Чунки Аҳмад Отабой ҳам ўз ишини ташлаб, Маҳмуд акани эшитиб ўтириши шарт. Бундан безор бўлган Аҳмад Отабой бир куни Маҳмуд акага:

— Маҳмуд ака, ўша машина сизнинг оёғингизни эмас, жағингизни босиб кетиши керак экан, — деди хуноб бўлиб...

Бу сўздан Маҳмуд аканинг ўзи ҳам бизга қўшилиб кулиб юборди.

Бир куни хоразмлик истеъдодли шоир Баҳром Рўзимуҳаммад Матназар Абдулҳаким тавсияси билан Маҳмуд Саъдийнинг ёнига боради. Унчалик ҳам гапга чечан бўлмаган Баҳром нима дейишини билмай гапни узоқдан бошлайди:

— Мен Хоразмдан келдим...

— Сен нимага Хоразмдан келасан? — дейди Маҳмуд Саъдий жиддий.

— Йўқ, мен Хоразмдан келдим...

Маҳмуд ака пинагини ҳам бузмай яна ўша саволни қайтаради:

— Хўш, Хоразмдан нимага келасан?

Баҳромнинг фиғони фалакка чиқади:

— Йўқ, Маҳмуд ака, мен Хоразмдан келдим, ахир?!.

— Йўқ, — дейди Маҳмуд ака ҳам қайсарлик билан, — барибир айтасан, сен ўзи нимага Хоразмдан келасан?

Баҳром Маҳмуд акадан хафа бўлиб хонадан чиқиб кетади. Маҳмуд аканинг юзига табассум ёйилади:

— Яхши бола экан, зўр шоир бўлади...

Энди улар ҳар гал учрашганларида ана шу воқеани эслашади...

* * *

... — Яна қандай саволинг бор? — Маҳмуд ака хаёлимни бўлди.

— Адабий танқид ҳақида сўрамоқчи эдим. Маҳмуд ака, илмий мақола билан адабий-танқидий мақоланинг ўртасида қандай фарқ бор? Илмий мақола нима учун кишини бироз зериктиради? Мақоладаги образлилик ҳақида нима дейсиз?

— Илмий мақолада тадқиқот биринчи ўринда туради. Мақоладаги фактлар ҳам, мисоллар ҳам, фикр ҳам тадқиқотга хизмат қилдирилади. Адабий-танқидий мақолада образлилик бир восита бўлиши керак. Баъзи мақолаларда шеър бошдан оёқ қайта изоҳланади. Сатрлар бўлиб ташланади. Баъзи ғазаллар таҳлилида учинчи байтдан сўнг ўқувчини зериктириш бошланади. Шеърни изоҳлаш керак эмас, шеърнинг нима эканлигини кўрсатиб бериш керак.

«Балиқни аввал нимтала, — дейди Игор Залотусский, — кейин тикиб чиқиб, сувга қўйиб юбор, лекин сузмайди. Бир хил танқидчилар ҳам шунга ўхшайди»» Мақолани ўқиган одам, таҳлил этилган ўша шеърни излаб, топиб ўқисин — таҳлил шундай бўлиши керак. Ана шундай мақола ўқувчининг эстетик дидини оширади. Матёқуб Қўшжоновнинг «Абдулла Қодирийнинг тасвирлаш санъати» деган китобини ўқиб, мен ҳам «Ўтган кунлар»ни қайта ўқигим келиб кетганди.

— Сен мусиқа чаласанми? — дея сўраб қолди тўсатдан Маҳмуд Саъдий.

— Ҳа, нима эди? — дедим.

— Чал, чалавер, — деди Маҳмуд ака, — мусиқа шоир одамни доимо «форма»да сақлаб туради. Оҳангга ошнолик шоирга хос муҳим хусусият. Шеър оҳанги, аввало, шоирнинг вужудида бўлиши лозим.

Мақоланинг ҳам худди шундай оҳанги бўлиши керак. Мақола ҳам қўшиққа ўхшаб одамни руҳлантириши керак-да, ахир.

Яқинда Наполеоннинг бир сўзини ўқиб қолдим «Ҳукмдорнинг юраги бошида бўлиши керак». Худди шундай танқидчининг ҳам юраги бошига чиқиши керак.

* * *

Биз Адабиёт ҳақида суҳбатлашдик. Адабиёт ҳақидаги суҳбат эса, ҳеч қачон тугамайди...

Рустам МУСУРМОН

Топишмоқ-сурат: Устознинг бағрига талпинаётган ким?
С. МАҲКАМОВ суратга олган

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91
Танқид ва адабиётшунослик, санъат бўлимлари: 136-56-48
Назм-наср бўлими: 136-56-50
Ижтимоий бўлим: 136-55-78

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Мукаррама МУРОДОВА

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00. Босишга топширилди 20.30.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0447. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Тиражи—8840.